

צידה לדרך

אגודת מורי הדרך בישראל

גיליון חודש אוקטובר 2020

מייסד המגזין והעורך הראשון

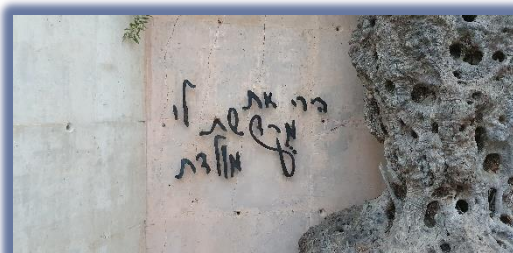
ינאי עוזיאל ז"ל

תמונה – יואל שדה

אנדרטת הלח"י במשמר איילון

באנדרטה קטע משירו של
אברם שטרן מפקד הלח"י
הרי את מקודשת לי מולדת

דבר הצורך

אוקטובר 2020 נדמה כי נגיף הקורונה עדיין כאן ואין לו כוונה ללכת לשום מקום .
עם מציאות זו נאלץ להתמודד .

עברנו את החגים ואנו בפתחו של החורף , מזג האוויר משתנה ורוחות הסתיו בפתח ,
בואו נקווה כולנו כי הגשמים ינקו לא רק את הטבע אלא גם את האוויר בין תושבי
הארץ שנראה כי חוותה כול כך הרבה אירועים עד כי זו רק אפיזודה חולפת עברה .

בין הרצאת זום אחת לשנייה בין טיולים וירטואליים סמינרים וימי עיון מקוונים ננסה
לתת מעט משלנו לטובת מורי הדרך המתמודדים עם קשיי הזמן .

נתפלל כי יעברו בשלום וללא נזקים משמעותיים יותר מדי.

נודה מראש לאלה אשר תורמים מזמנם עבורנו הן בעשייה באגודה והן מזמנם למען
ייתיב הזמן למעננו.

אז מה יש לנו כאן הפעם ?

הגענו כבר לפרק התשיעי של היומן האישי להבות בשמי ירושלים בסיוע של **ד"ר רביק
זרם** , חברנו **ד"ר שמעון גת** שתרם לנו מעבר להרצאות בזום את המאמר על אוטו
ורבורג הקבור בבית העלמין בכנרת (אם לא שמעתם עליו – פיתחו וקראו את המגזין)
ד"ר שחר שילה פותח לנו צוהר מרתק לכת "הדונמה השבתאית" , מורה הדרך הותיק
יורם טויטו מחבר אותנו עם כניסת מזג אוויר חורפי מעט לחיבור המקסים אשר בין
יהדות לגשמים – מסורת שירה , תלמוד ועוד ... **פרופ' אמוץ דפני** מעניק לנו את הכניסה
לעולם האלונים העשיר בארץ ישראל, חברנו **יעקב וידס** עם פינת הבול המסורתית
והקשר לטיולים אשר אנו עורכים בשכונת נחלאות בירושלים , **יעקב יאיר** במאמר
החושף קצת מאפשרויות הטיול בנגב וחותם את המגזין של חודש אוקטובר מאמר קצר
בשאלה הייתכן כומר יהודי מאת **יואל שדה**

**אני מנצל את הבמה כאן וקורא לכול מורי הדרך חברי האגודה – הקדישו דקה למשוב
לקוראים והעבירו אותנו במייל לאגודה . הקדישו עוד 10 דקות וצרפו מהידע העצום
אשר מצוי ביננו למען החברים כולם וכיתבו למגזין – הוא שלנו ובעבורנו !**

שלכם כתמיד בברכת עמיתים

יואל שדה - פאדעס

תוכן העניינים עמוד

2.....	דבר העורך
4.....	משולחן האגודה – אלי מילוא
5-13.....	ירושלים בלהבות – פרקי יומן אישי – פרק תשיעי - ד"ר רביק זרם
14-21.....	כת הדונמה השבתאית בתורכיה – ד"ר שחר שילה
22-26.....	מי אתה אוטו ורבורג – ד"ר שמעון גת
27-42.....	יישב רוחו מים - יורם טויטו
43-46.....	מפתגמי האלון – פרופ' אמוץ דפני
47-49.....	פינת הבול – יעקב וידס
50-58	מטייל - הנגב קורא לך – יעקב יאיר
59-63.....	כומר יהודי ??? – יואל שדה

שאס אמוני מדבר

**בפריוס ע'ינו ח'י גש'י א'י אב'ק א'ג כ'אס
בשנה טובה בחג'מה טובה ובאו'ע'ים א'שמה
ח'ים וז'נים א'ש'ון.**

ראשית סקירה מהנעשה באגודה

מצב התיירות עומד ללא תזוזה וחלקנו מוצא עצמו עובד עצות בהמון תחומים שעיקרם פרנסה והישרדות, בנוסף ישנם חברים שמצוקתם רבה ואני כיו"ר האגודה עושה ימים כללות לחפש פתרונות, איתם מגעים נושאים אחרים כמו הסבה שהצלחתי ביחד עם משרד התיירות, משרד החינוך, ושירות התעסוקה שיבוצע בכמה תחומים תוך פתיחת האפשרויות לעבוד וללמוד.

- א. כמורי עזר בכיתות היסודי (בעקר בקפסולות על פי דרישת הרשות המקומית ובית הספר).
- ב. בהסבה וקבלת תעודות הוראה במקצועות נדרשות בחטיבת הביניים והכיתות העליונות, נקבעו שיתופי פעולה מול מכללות כמו בית ברל, גורדון, ובמיוחד אורנים שבו סוכם על תוכנית המותאמת לאקדמיים רקע הכשרה וחיפוש דרכים מקצרי תהליך לתעודת ההוראה במגוון תחומי דעת כמו שפות, גאוגרפיה, היסטוריה, ידיעת הארץ מקראות ישראל ועוד..... ובנוסף האגודה תתן מענה ליציאה לסיורי לימוד בשטח בתחומי עניין, הוכן מתווה וכעת נבנים סביבו מסלולים.
- ג. לגבי ההכשרות קיבלנו אור ירוק ממשרד התיירות להמשך המתווה בשיתוף פעולה עם בית הספר לתיירות לבצע סיורי לימוד בשטח ושעורי זום וכיתה (באים יתאפשר) לדוברי שפות.
- ד. האגודה ממשיכה עם הרצאות הזום בנצחו של עופר דגן, עם מיטב החוקרים ומורי הדרך.
- ה. האגודה תמשיך בסיורי השטח בהתאם להנחיות.
- ו.

לסיכום

אני ממשיך ופועל מול משרדי הממשלה השונים במתן מענה לתחומים אחרים ורבים שכל מעיני כיו"ר האיגוד מקצועי המיצג, הוא טובת מורי הדרך בישראל, ומי יתן שנצא במהרה ממצב זה מחוזקים ואיתנים יותר מתמיד **אמנון**

ירושלים בלהבות – יומן אישי

מובא על ידי - ד"ר רביק זרם

פרק ט'

35 קברים בכפר עציון

אם ההתקפות על שיירות הרטוב וירושלים ב-27 לדצמבר, סמלו את כניסת עבדול קאדר לזירה הירושלמית, הנה ההתקפה על גוש עציון ב-14 בינואר צריכה הייתה להיות כעין מבחן-מעבר של הכנופיות עם תום תקופת האימונים. עבדול קאדר ומטהו, המורכב מקצינים פולנים, גרמנים ואנגלי אחד, עבדו את תכנית ההתקפה בדקדקנות ובשים לב לפרטים, ואכן, בדו"ח של מפקד הגוש צוין לשבח התכנון והפיקוד העליון של הערבים. גם אנשי הכנופיות עצמם היו מוכשרים למדי, אם מה ששם לאל את התוכנית ואת סיכויי הניצחון היו העדרם המוחלט של סמלים וקצינים נמוכים בקרב הערבים. אותו חוג המהווה את חוט השדרה של כל צבא בעולם.

מן הרגע בו נתנו ההוראות הכלליות והיחידות נעו להסתערות פסקו להיות כנופיות מלוכדות הפועלות תחת פיקוד ולפי תכנית והפכו להמון פרוע המסתער בתוקף האינרציה. כל מעצור בהסתערות גרם למבוכה ומיד הפך לבריחה פרועה

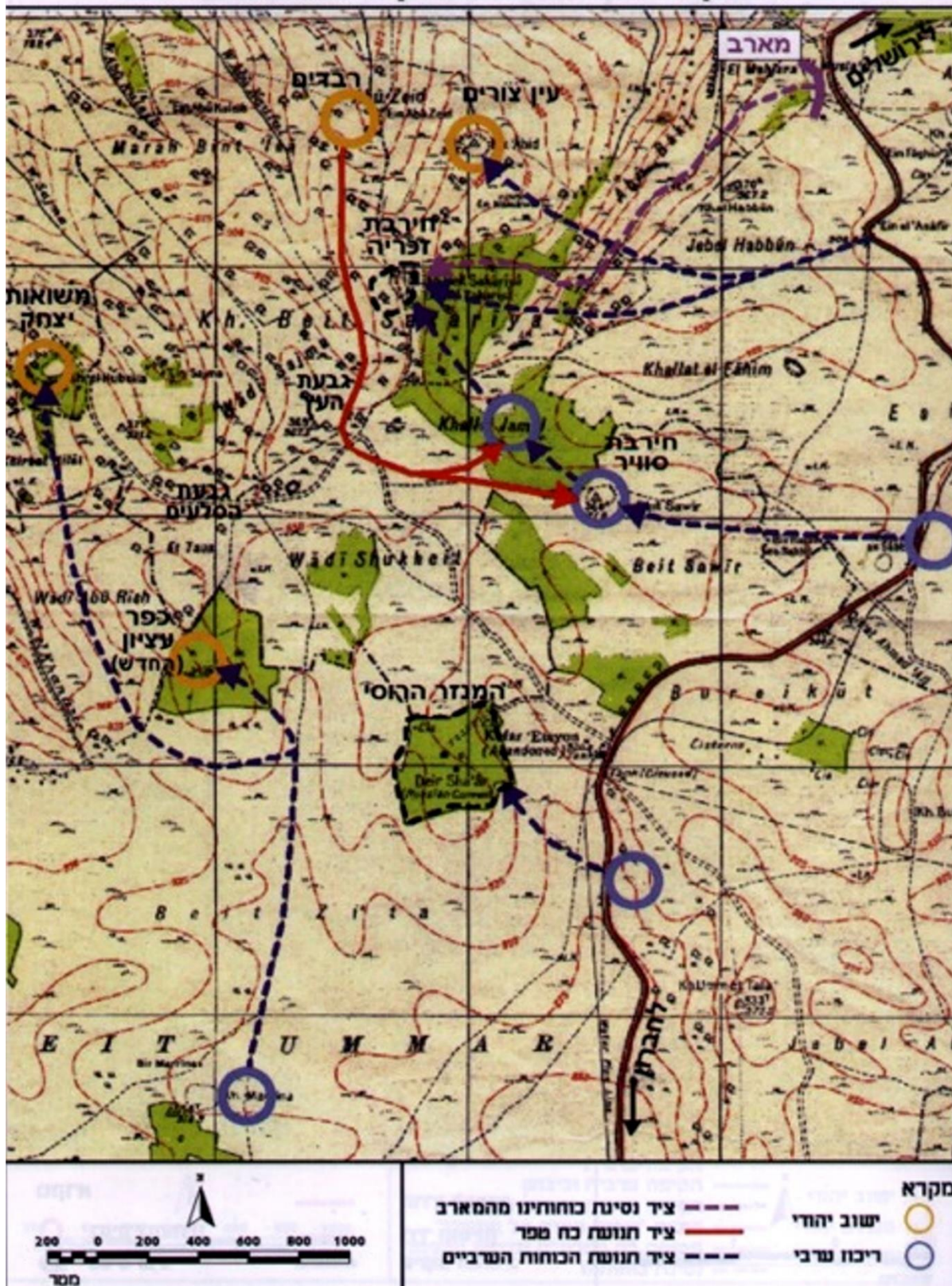

תמונה 30 : מתיחת גדר תיל בעידן צורים

אף על פי כן עברו על מגיני הגוש שני ימים קשים ביותר. הם צפו להתקפה, והרגישו סביבם את ההכנות לה, את הגיוס בכפרים, את ריכוזי המכוניות שהביאו מתנדבים וכלי נשק מחברון ואף מדרום לה. הם נמצאו בקשר אלחוטי עם מפקדת ההגנה בירושלים, ובקשו תגבורת. מספרם היה מועט ופרט לחברי ארבעת המשקים נמצאו בגוש למטה ממאה אנשי פלמ"ח שהיו מפוזרים על פני שטח גדול ונשקם, מחוץ למספר מרגמות קלות, היה דליל וקצר טווח ביותר. גם בתחמושת היה מחסור. אכן, עבדל קאדר בחר את הרקע המתאים ל"הצגה הגדולה". הגוש נמצא בשטח ערבי רצוף, משובץ כפרים גדולים שנודעו כפורקי מרות ופרועים גם בטרם המאורעות. המרחק לירושלים היה כ- 20 ק"מ בכביש שחצה את בית לחם ואת מחנות הצבא הבריטי בסביבתו וכ- 15 ק"מ בקו ישר בדרך הרים קשה, שאף היא חצתה בכפרים ערביים. מעבר תגבורת או הגשת עזרה היו דבר בלתי ניתן לביצוע. וירושלים הודיעה זאת לגוש. האנשים התכוננו שם לקרב.

התקפה על גוש עציון 14/1/1948

בליל ה-13, בינואר הודיעו הצופים בעמדות על תנועה מרובה, בעיקר בכביש נבי דניאל- בית גוברין, ומדרום לו, בסביבות עין - צורים ורבדים. בשעה 4 בבוקר התנגש פטרול מזוין החלוצי הערבים, והקרבת החל. כאשר נפתחה האש, נוכחו המגינים כי תחת מעטה החשיכה הצליחו אנשי הכנופיות להסתגל ולתפוש גבעות בקרבת עין צורים וכדי למנוע כיתור וניתוק, נאלצו המגינים לסגת גם מכמה עמדות אחרות. ב-9 בבוקר תחת אש חפוי עזה מכפר עציון נכבשו כמה עמדות אלו בחזרה.

עם אור הבוקר נוכחו המגינים בגודל כוחו של האויב המתקיף: אמנם, הידיעות בעיתונות בשעתו הפריזו במספר המתקיפים הערבים וגם במספר אבדותיהם, אולם גם כך עלה מספר הלוחמים על 1500 (אורך הטבעת סביב הגוש הגיע לכמה מילין, וכולו שטח הררי: קשה לכן לקבוע את מספרם המדויק), ומאחוריהם חנו כמה מאות זקנים ונשים, אשר שמרו על עדרי הגמלים והחמורים שנועדו לנשיאת השלל. הם פעלו ביחידות

שבין 200 ו-300 ועד מהרה נתברר כי כוחם רוכז על כיבוש משלט חירבת זכריה – כפר ערבי קטן בין רבדים ועין צורים, שנעזב ע"י תושביו עם תחילת ההכנות להתקפה על הגוש ונתפש מיד אחרי כן ע"י אנשי הגוש. יחידה קטנה שאחזה במשלט נסוגה ממנו, והערבים מהרו להתבצר בו.

השעתיים הבאות היו הקשות ביותר של הקרב. מחירבת זכריה ניתקו הערבים את הקשר שבין רבדים ועין צורים והקשו גם את המעבר מרבדים מזרחה, לכפר עציון. ההתקפה רוכזה עתה על רבדים, הקבוץ הדרומי ביותר בגוש, וכמה גבעות אבדו למגינים. בשעה 4 אחה"צ, לאחר 12 שעות קרב וכשהמצב היה קשה ביותר, החליט מפקד המקום כי הדרך היחידה להציל את הקיבוץ היא – בהתקפת נגד, לשם כיבוש מספר עמדות חשובות ביותר. מחלקה אחת מצוידת במיטב הנשק שנמצא בגזרה החלה מתקדמת בקפיצות אל עבר עמדות האויב. מחלקה זו, שהמזל האיר לה את פניו, הביאה להכרעה בקרב. היא הצליחה לעבור בין שתי גבעות שבידי הערבים כמעט ללא קרב – דוגמא מאלפת לחוסר ההדרכה ששררה ביחידות הערביות ברגע שהתרחקו מהמפקדה הראשית – וכאשר התכוונו לפנות לצדדים ולכבוש את שתי הגבעות מעורפן, השגיוח בשיירת מכוניות שבאה מעבר כביש בית ג'וברין עם תגבורת של כ-300 איש.

הפרק הבא של המערכה התרחש תוך רגעים ספורים. המחלקה נערכה במהירות משני צדי השביל ופתחה באש רק כאשר הראשונה במכוניות נמצאה במרחק 40 מטרים. במשך עשרת הרגעים הבאים נערך כאן טבח איום, ואלו שניצלו ממנו זרקו את נשקם ונסו מנוסת פחדים, כשהם מעוררים פאניקה בין הנשים והזקנים שב"גדוד השלל". חירבת זכריה נעזבה, והלחץ על כל הטבעת הוקל.

כאשר בקרו למחרת קציני הצבא הבריטי בסביבת חירבת זכריה, העיר אחד מהם למראה ציבורי הנשק הזרוק שהמגינים לא הספיקו לאספו: "כאן הייתה מנוסת פחדים ובהלה".

ההתקפה עצמה לא נסתיימה, ובמשך הלילה המשיכו הערבים שהתחפרו בגני השזיפים של כפר עציון, בצליפה. אותו זמן עברו שליחי הוועד הערבי העליון בכפרים וקראו את תושביהם לגייהאד. עם בוקר התרכזו סביב הגוש כ-3000 איש – אמנם חלק גדול מהם מזוין באלות, חרבות ומיעוטם ברובי ציד, שיהססו לגשת להתקפה.

בירושלים נתקבלו הידיעות הראשונות על ההתקפה מפי עיתונאים ערבים שברו למכריהם האנגלים בשמחה: "גוש עציון נכבש" אחרי כן תקנו את הודעתם ומסרו כי רק שנים מן הכפרים נכבשו ואילו השנים האחרים עומדים להיכנע.

בערב, כשתחנות השידור בכל העולם בשרו על "כיבוש גוש עציון" או על מלחמה לחיים ולמוות בהרים דרומית לירושלים" – יכל רדיו ירושלים למסור

רק ש"מספר

גדול של ערבים הקיפו את הגוש, נורו יריות, אולם לא הייתה התקפה". בראשית הערב נתקבלה מן הגוש הידיעה על שני הרוגים וכעשרה פצועים. ומאוחר בלילה – הודעה שניה שמצב התחמושת בכל רע. נציג מחלקת הבטחון של הסוכנות פנה לצבא הבריטי ותבע את התערבותו "למען שמור על השלום": מפקד הצבא הפנה אותו למזכירות הראשית ולאחר דין ודברים ניאוטה הממשלה להתערב. בבוקר חגו מספר מטוסים של חיל התעופה מעל האזור, ובצהרים יצאו מספר משוריינים מירושלים לשדה הקרב. מראה המטוסים עזר לסיים את היסוסי הערבים ורובם החלו להתפזר לכפריהם. בינתיים, ומעל לראשיהם כמעט והתחולל קרב אווירי בין מטוסי חיל התעופה המלכותי וגרעינו של חיל התעופה הישראלי – מטוס "פרימוס" שהטיל את תיבת כדורי רובה מעל כפר עציון. במטוסים הבריטים אותנו לו לטוס לעבר שדה התעופה הצבאי בעטרות, אך הטייס ניצל

את סגולותיו במיוחדות של ה"פרימוס" הקטן ובטוסו בגובה מועט מאד הצליח להתחמק מרודפיו ולחנות בשדה תעופה חשאי.

אח"כ נערך חיפוש בשדה התעופה בת"א, בתואנה שה"פרימוס" הבלתי מזויין פתח באש על המטוסים הבריטיים, אולם לא נמצא דבר.

בשעות הצהריים נקרא עיסה בנדק, ראש עירית בית לחם, אל מפקד הצבא במחוז שהמתין לו בתחנת המשטרה, והוא נדרש להסיר את המצור מעל הגוש. אותו זמן כבר התפזרו הכנופיות מעציון, והצבא נכנס לגוש והעביר ירושלימה את הפצועים ואת שלשת ההרוגים. כן נאספו בשדות 11 גוויות ערבים ו 24 פצועים, פרט לאלו שכבר נאספו ע"י חבריהם ושמספרם נאמד בכ- 100.

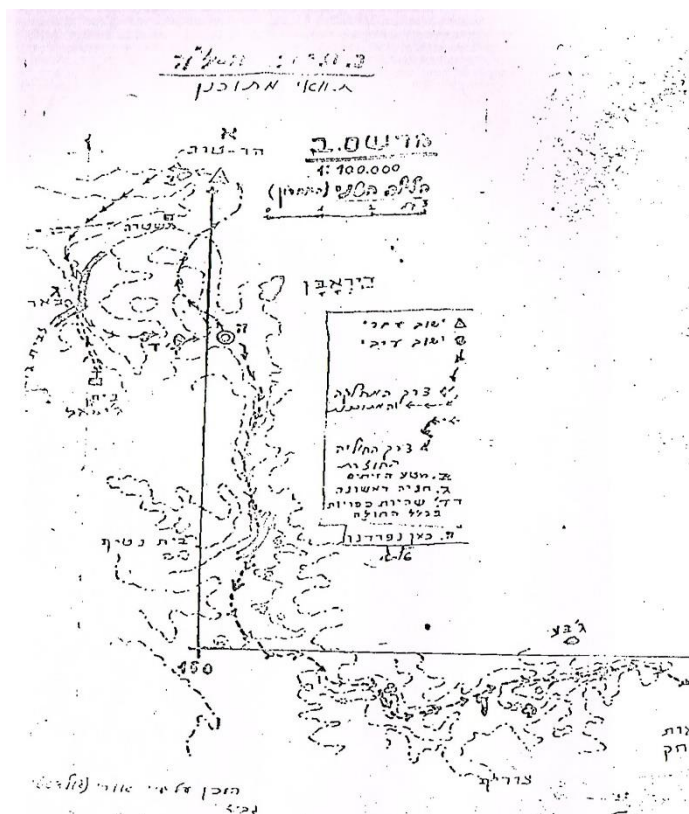
הישוב בארץ על כל שכבותיו חגג בשמחה את הניצחון הגדול הראשון בשדה הקרב על הכנופיות הערביות. אולם בעת שהגיליונות הראשונים של העיתונים שהביאו את פרטי הניצחון יצאו מתחת מכבש הדפוס הלכה והסתיימה בהרי יהודה אחת הפרשות הטראגיות ומלאות הוד גבורה של המלחמה: פרשת ה – 35.

כאשר נתקבלה בירושלים ההודעה על התחלת ההתקפה על הגוש, וכאשר נראה שהצבא אינו מתכוון להתערב הורכבה בחיפזון יחידת נבחרת של אנשי הפלמ"ח והחי"ש שבמחוז ונשלחה להרטוב. מכאן היה עליה לצאת ברגל, בדרך עמק בית צוריק, לגוש עציון, לתקוף את הכנופיות מעורפן ולהצטרף למגינים. התוכנית, עם כל ההעזה שבה, הייתה מתאימה יותר לאופי מאורעות 1936-9 מאשר לסוף 1947: בשעה שנעשו ההכנות ידוע היה מספרם של התוקפים את גוש עציון, וצריך היה להיות ברור ש-35 לוחמים נוספים, הנאלצים לעבור ברגל מהלך 20 מילין בדרך הרים כשהם נושאים ציוד קל בלבד – לא יוכלו לשנות הרבה את המצב. כמה מן האנשים נשאו אמןם פגזי מרגמות קלות, שאפסו בגוש כליל, אולם גם מספר הפגזים שיכלו לשאת התאים יותר לתנאי ההתנגשויות של 1937.

שמות הל"ה		
ח"ש, חטיבת עציוני, גדוד מוריה	חי"ש, חטיבת עציוני, גדוד מכמש	פלמ"ח, חטיבת הראל, הגדוד השישי
- טוראי עודד בן ימין - טוראי יעקב בן עטר - טוראי אלכסנדר אברהם לוסטיג - טוראי אליהו מזרחי - טוראי משה אביגדור פרלשטיין - רב-טוראי ברוך פת - טוראי יעקב שמואלי	- טוראי חיים אנגל - סגן משנה דויד ט"ש (טור שלום) - טוראי יחיאל כלב - טוראי יעקב כספי - טוראי אמנון (מישל) מיכאלי - רב-טוראי יעקב קוטיק - רב-טוראי יוסף קופלר - טוראי דניאל רייך	- סגן ישראל אלוני (מרזל) - טוראי בנימין (בני) בוגוסלבסקי - טוראי יהודה ביטנסקי (ביתן) - טוראי בן ציון בן מאיר - טוראי יוסף (הנס) ברוך - טוראי איתן גאון - טוראי סבו גולנד - טוראי יצחק גינזבורג - סגן יצחק הלוי - טוראי אליהו הרשקוביץ^[42] - סגן יצחק זבולוני - רב"ט אלכסנדר יהודה כהן - טוראי יעקב כהן^[43]

בבוקר השבת, נתקבלו בירושלים העיתונים הערביים ובהם הפרטים על קרב ה-35 ועל סופם. אולם כבר היה מאוחר להחזיר את היחידה.

זו נראתה לפנות בוקר ליד הכפר בית ג'מל, בין הרטוב ובית ג'וברין. ועתה נזדמן ללוחמים היהודים לראות ביעילות הארגון שהקים עבד קאדר באיזורו: בעוד הקבוצה הערבית הראשונה נכנסת בקרב עם היהודים, נעו קבוצות אחרות מכל כפרי הסביבה לחסום את דרך הנסיגה של היחידה היהודית. נראה שהמסגרת שהקים עבדל קאדר הייתה הפוכה מזו של היהודים. במקום ללכד את אנשיו המאומנים ליחידות מחץ גדולות, הוא פיזר את

רובם בכפרים כמאמנים, מדריכים ומפקדים מקומיים. ברגע הצורך היה על מפקדים אלו ללקט את אנשיהם ולהוליכם לקרב. שיטת קשר מסודרת למדי הבטיחה מגע מתמיד בין הכפרים, וכך הבטיח עבדל קאדר את ערפו מפני גיחות לעומק מצד היהודים. השיטה הזו הופעלה נגד ה-35

וגם כעבור שבועות מספר נגד יחידת נועם גרוסמן ליד עטרות.

הפעם נחלצה היחידה רק הודות למקלען שלה, צעיר ירושלמי כבן 19, שזה היה לו הקרב הראשון בחייו אולם כבר עתה הפתיע את חבריו ומפקדיו בקור רוח וגבורה איתנה

גבעת הקרב

להפליא. כשהוא יורה במקלע מיריכו- עכב את התקדמות הערבים- שעברו להתקפה- עד שיחידתו נחלצה מתוך מעבר ההרים בו נלכדה. במרוצה ההתקפה, נכנסו הערבים לאותו מעבר ההרים ונלכדו בו כשה"ברניסט" הצעיר גודר בעדם את דרך הנסיגה: רק החשיכה שירדה לאחר 7 שעות קרב הצילה את הערבים מכליון גמור. בין שללה של היחידה היהודית היתה חרב צלבנים ענקית

שערבי ישיש נופפה מעל ראשו כשהוא מסתער על ה"ברניסט". זה המתין עד שהערבי נמצא 3 מטרים ממנו בטרם לחץ על ההדק, והחרב נפלה למרגלותיו.

ב- 19 לינואר הובאו 35 החללים לקבורות על גבעה קטנה בכפר עציון, שנקרה "גבעת ה-35". היה משהו סמלי בכך שה- 35 נקברו במקום אליו חתרו עד רגעייהם האחרונים, ולכן עמדה ההגנה על הקבורה כאן בעוד שמרבית המשפחות השכולות דרשו להעביר את הגופות לת"א או ירושלים. הצבא העמיד שני אוטובוסים לרשות ההורים, אולם רק מתי מספר יכלו להגיע ירושלימה לקבורה. את מקומם במכוניות תפשו אנשי ה"הגנה" שבדרך זו הגיעו לגוש, במקומם של ה- 35. עם חתימת הגולל, נראה היה שהשלב הראשון של פרשת עציון נסתיים. לאמיתו של דבר, היה לו המשך בחדרי הישיבות של מטה ההגנה, שם הועלתה הדרישה, שנתמכה ע"י מיעוט העיתונות, לפנות את גוש עציון. אך בעוד שבמטה ההגנה הועלתה הדרישה מנימוקים צבאיים, הסתמכה העיתונות על כך שלא כדאי לשלם בקרבנות את מחיר החזקת הנקודות שמחוץ לשטח החלוקה. בכל אופן, הדיון לא הרחיק לכת והוכנס לארכיבים. הוא התעורר מחדש, אמנם, כעבור זמן, כאשר נתחדשו ועצמו ההתקפות על התחבורה לגוש עציון והנהלת הסוכנות נאלצה לבקש את הצבא לקבל על עצמו את ליווי השיירות.

ד"ר שחר שילה - כת הדונמה השבתאית בתורכיה

המנהיג שבתי צבי ומשיחיותו

שבתי צבי נולד באיזמיר בשנת 1626, והלך לעולמו בדולצינו שבאלבניה בשנת 1676. בתקופה קצרה זו, הגיעה השפעת דבר משיחותו, עד קצווי העולם היהודי בן זמנו.¹

במאה השבע עשרה, עת עלתה קרנו של משיח השקר שבתי צבי, היה העולם היהודי מושפע עד מאד מתורת הקבלה של האר"י מצפת. תקופה זו היוותה קרקע פוריה לתפיסות משיחיות, כיוון ששימשו בה בערבוביה מיסטיקה, ניסים ואגדות מדרשיות לצד לימוד התורה. אל תוך תקופה סוערת זו צצה דמותו הכריזמטית הייחודית של **שבתי צבי**, כשלצידו סייע ידידו הקרוב המוכר בשם נתן הנביא, או **נתן העזתי**.² תולדותיו של שבתי צבי כנביא ומשיח שקר, אינם עניינה של עבודה זו, ולפיכך אניח שהם ידועים ומוכרים. לצורך הבנת אופייה המיוחד של **כת הדונמה**, אתייחס רק להיבטים החיוניים בדמותו של שבתי צבי. כשהתחיל את פעילותו הרוחנית דתית, הגיע שמו של שבתי צבי אל גלויות היהודים ברחבי העולם כולו, ורבנים רבים נדרשו לאמת את משיחיותו. נתן העזתי סייע בידו, וכך, תוך שנים ספורות, סחף שבתי צבי רבבות יהודים להאמין כי הוא מלך המשיח, וכי העם היהודי עומד על סף הגאולה.³ משיחיותו זו לוותה בגילויי דעת רבניים, לצד קונטרסים (חיבורים) קבליים תומכים, שנכתבו בידי נתן הנביא. בתאריך 6.2.1666 נאסר שבתי צבי, לאחר שהכריז כי יוריד את כתרו של הסולטאן, ויעלה למלוך במקומו. התורכים בחרו שלא להוציאו להורג, שלא כמקובל דאז, מה שהעצים את האמונה במשיחיותו. עם התאסלמותו של שבתי צבי, בתאריך – 15.9.1666, החלו למעשה תולדותיה של קבוצה ייחודית, של יהודים שבחרו להתאסלם עם מנהיגם. לימים, יהיו מוכרים אלה בשם דונמה (Dönme), שאת סיפורם נביא כאן.

[תחת תמונת נתן הנביא, כותב, כותב תורת הדונמה]
 תמונה נאמנה של הנביא הקדוש נתן לוי איש עזה

[תחת תמונת שבתי צבי, כותב, כותב תורת הדונמה]
 תמונה נאמנה של שבתי צבי הקדוש בונה מלכות הדונמים

¹ גרשם שלום. **מחקרי שבתאות** עם עובד תל אביב 1991.

² גרשם שלום. שם.

³ גרשם שלום. 'שבתי צבי' בתוך **האנציקלופדיה העברית** ל"א, תשל"ט, ת"א ירושלים.

זו לצד זו נראות דמויותיהם של שבתי צבי (מימין), והנביא נתן לוי, המוכר בשמו נתן העזתי.

המקור לרישומים אלו, הינו ספרו המקורי, של הקלוויניסט ההולנדי תומאס קונן, שחי באיסטנבול במאה השבע עשרה, והכיר את שני האישים מקרוב. שתי דמויות המפתח הללו, הן הכוח המניע מאחרי השבתאות, שטלטלה את העולם היהודי כולו, וכמעט גרמה להכחדתן של קהילות יהודיות שלמות ברחבי העולם.

כת הדונמה - תולדות המחקר

לראשית דרכה של כת הדונמה, יש בידינו מספר עדויות היסטוריות מרשימות. ראוי לציון מיוחד, חיבורו העשיר של המיסיונר ההולנדי תומאס קונן, שחי באיסטנבול בשנות פעילותו של שבתי צבי, ובעת התאסלמותו.

קונן מעיד על ראשית דרכה של הקבוצה היהודית המתאסלמת, ועל המשבר הרוחני שפרץ בעקבות המרת הדת של שבתי צבי.⁴ קונן הקלוויניסט ההולנדי, שהיה מלומד צעיר, היה מצוי היטב בתחומי הנצרות והיהדות, ואת דבריו כתב מתוך זלזול, במשיחיות השקר של שבתי צבי ונתן העזתי.

ניבור, הנוסע הדני מספר בשנת 1774, כי פגש בסלוניקי כ- 600 משפחות שבתאיות. בראשית המאה העשרים, מעידים החוקרים שלמה רוזאניס, ויוסף נחמה על קבוצה הדונמה, שמנתה לדבריהם כעשרת אלפים נפש, המציניים גידול מרשים מאד בחסידי הקבוצה. רק בסוף המאה התשע עשרה, ובראשית המאה העשרים, החלה התעניינות של ממש מצד יהודי תורכיה, בשכניהם השבתאים. אנשי סלוניקי עצמם, התייחסו אליהם כמומרים וכבוגדים, ולכן לא באו עימם במגע. יהודי תורכיה החלו להתעניין בהם, ולצד התעניינות זו, נתפרסמו ספרים ומחקרים על תנועות ההמשך של השבתאות, שפעלו באירופה, כגון הפרנקיסטים בראשותו של יעקב ליבוביץ' מפודוליה.⁵ חוקרים יהודים החלו לרדת לשורשי התופעה המיוחדת, רק בראשית המאה העשרים. רבי אברהם דאנון מאדריאנופול היה הראשון. יוסף נחמה (מנהל כ"ח בסלוניקי) פרסם אודותיהם מידע בעלון התנועה בצרפתית.

שלמה רוזאניס הצליח אף להיכנס אל הגנוז של הדונמה, ופרסם בספרו מידע רב ערך על ספרות מקורית של אנשי הקבוצה.⁶ פרופסור אברהם גלאנטי, תרם רבות למחקר, בפרסמו את ספרו 'קורות היהודים בתורכיה וארצות הקדם', ובו מידע חדש ומסמכים חדשים על אנשי הדונמה. העיתונאי והחוקר התורכי איברהים גובסא פרסם ספר על שבתי צבי ועל הדונמה,⁷ ודבר זה גרם לו להיכנס בויכוח פומבי מרתק עם אחד מאנשי הכת, ששמו זאדה רושדי מוחמד, איש כת הקאראקשלאר מקרב בני הדונמה. חליפת מכתבים ביניהם, המהווים ויכוח פומבי על אודות הכת ותפיסותיה, נתפרסמה בעיתון התורכי 'ואטאן' (המולדת) בשנת 1924. ויכוח פומבי זה היווה עדות

⁴ תומאס קונן. **ציפיות שווא של היהודים כפי שהתגלו בדמותו של שבתי צבי**. הוצאת מרכז דינור ירושלים 1998.

⁵ יצחק ספיבק. **המשיח מאיזמיר שבתי צבי, שלוש מאות שנה להופעת השבתאות נפתוליה וספיחיה**. ראובן מס, 1967.

⁶ שלמה רוזאניס. עלון אליאנס בתוך בן צבי יצחק מחקרים ומקורות, יד יצחק בן צבי ירושלים תשכ"ו, עמ' 528.

⁷ Ibrahim A. Govse: Sabbatay sevi בתוך: יצחק בן צבי, מחקרים ומקורות. יד יצחק בן צבי ירושלים תשכ"ו עמ' 528.

ראשונה לקיומה של הכת, שבמשך כל שנותיה, טרחה להסתיר את דבר קיומה מעיני הציבור התורכי.

את מעשה המרכבה המחקרי, השלים פרופסור גרשם שלום המנוח, שמחקריו העמוקים והרבים, התגבשו לכלל ספרות ענפה אודות השבתאות, ואודות כת הדונמה. פרופסור שלום הניח את היסודות לחקר השבתאות, ובין ספריו המקיפים ביותר בנושא, נוכל למנות את 'שבתי צבי והתנועה השבתאית', הוצאת עם עובד תשי"ז, ואת הקובץ המקיף 'מחקרי שבתאות' בהוצאת עם עובד תשנ"ב. לאחר מותו של פרופסור שלום, לא נמשך המחקר בנושא, ובעיקר נתפרסמו כתבות ומידע פופולאריים, כיוון שקיומה של קבוצה ייחודית כזו, מצית מדי פעם את דמיונו של עיתונאי זה או אחר.

כת הדונמה – תקציר היסטורי

בשם דונמה, מכנים התורכים למעשה, את כל השבתאים, שקיבלו על עצמם את דת האסלאם. אנשי הכת קוראים לעצמם בשם 'מאמינים' או חברים' ולעיתים גם 'אנשי המלחמה'. **דונמה בתורכית פירושו 'מומר', או 'מהופך'**. הקבוצה הזו היוותה למעשה את הגרעין הקשה של חסידי שבתי צבי, שסירבו להיפרד מרעיון המשיחיות לאחר התאסלמותו של משיחם. הרוב המוחלט של היהודים ברחבי הגולה, נטש את שבתי צבי לאחר התאסלמותו, ורק גרעין חסידי קנאים קרובים, אנשי סלוניקי, בהנהגת יעקב קירידו, גיסו של שבתי צבי, החליט להתאסלם עם המשיח. בהמשך, נערכה התאסלמות קבוצתית גדולה בשנת 1683, אז מנתה הקבוצה כ- 300 משפחות.⁸

ההתאסלמות כלפי חוץ, הייתה דרך ההתמודדות המיידית של חסידי שבתי צבי, ובהנהגת יעקב קירידו, ניסו להמשיך את דרכו של המשיח על פי תורות קבליות סבוכות ומפותלות, ועל פי מיטב הבנתם.

השבתאים סיגלו לעצמם חיים מוסלמים כלפי חוץ, ויהודים שבתאים כלפי פנים. אחת מדרכי ההתמודדות המקובלות, הייתה אימוץ שם מוסלמי תורכי ליומיום, ושמירה על שם עברי מלא, לשימוש כלפי החברה השבתאית, וכן ליום הדין והגאולה, בו ייקרא כל אחד מהם על פי שמו העברי.

תוך זמן קצר, בהיעדר דמות כריזמטית דומיננטית, חלה התפצלות בקבוצה זו. בשנת 1690 קם מנהיג חדש, בשם **עותמ'אן באבא, או בשמו העברי ברוכיה**, שהוכרז כיורשו הרשמי של שבתי צבי. ברוכיה זה סחף עימו את מרבית המאמינים, והותיר את יעקב קירידו עם קבוצה קטנה בלבד, אשר המשיכה להתפתח וגדלה לימים להיות הקבוצה האיזמירית (איזמירלי בתורכית). ברוכיה נתפס תוך זמן קצר על ידי חסידיו, כגלגולו הרשמי של המשיח שבתי צבי, ובחלק מתפילות הכת הוא מהווה את התגשמותו של אלוהים עצמו.⁹

כל עוד נשארו השבתאים בסלוניקי, שמרו בסודיות רבה על קיומם הייחודי, ועל אופי דתם ופולחניהם, שלא היו מוכרים כמעט בכלל לחברה הסובבת. לאחר החלפת האוכלוסייה בין

⁸ פרופסור אברהם גלאנטי בתוך בן צבי יצחק **מחקרים ומקורות**, יד יצחק בן צבי ירושלים תשכ"ו, עמ' 531.

⁹ יצחק בן צבי. **מחקרים ומקורות**, יד יצחק בן צבי ירושלים תשכ"ו, עמ' 532.

תורכיה ליוון בשנת 1923, הוגלתה אוכלוסייה בת כ- 15,000 שבתאים לאיזמיר ואיסטנבול. מאז ואילך נפרץ מעטה הסודיות, שאפף את אנשי הקהילה הייחודית, ומידע אודות הקהילה השבתאית החל לזלוג לתקשורת.

באופן טבעי נפתח ויכוח סביב אופייה של הכת, והועמדה בספק נאמנותם של בניה לתורכיה המודרנית. התקופה בה נפתחה הכת לחברה התורכית, חלה בד בבד עם התגבשות הכמאליזם התורכי החילוני במלוא עוצמתו.

הרפובליקה התורכית הכמאליסטית הינה חילונית ולאומית באופייה, ונטולת כל מאפיינים לאומיים של מיעוטים. כך מצאו עצמם בני הדונמה נלחמים להסתרת ייחודם, ועשו מאמץ רב להיטמע בחברה התורכית הסובבת. על רקע זה יש להבין את פחדם ורתיעתם מחשיפה של ייחודם, וניסיונם להסתיר את זהותם הייחודית תחת מעטה של מוסלמים רגילים לכל דבר.

מוכרים בספרות מקרים ספורים, בהם ניסו בני הדונמה להיאחז ביהדותם לצרכים פוליטיים שונים. גלאנטי מזכיר שני מקרים של ניסיון לחזרה לחיק היהדות בסלוניקי, אך אלה נדחו על ידי הרבנים מחשש לממזרות¹⁰. יצחק בן צבי מזכיר עוד כמה מקרים של ניסיון להשתמש ביהדותם החלקית של בני הדונמה.

לאחר מלחמת העולם הראשונה, עת נכבשה קושטא התורכית על בעלות הברית, קבלו המיעוטים זכויות עבודה, וכך ביקשו בני דונמה להתייחס אליהם כמיעוט יהודי. בן דונמה אחר, מזכיר בן צבי, התקרב אל הרעיון הציוני והתחייב העברית, ואף עלה לארץ, אך גורש ממנה על ידי ג'מאל פשה מושל תל אביב.

בשנת 1999 יצא העיתונאי משה טמקין לאיסטנבול, לחפש את אנשי כת הדונמה, בעקבות ספר שפורסם מספר חודשים קודם לכן, על ידי צעיר בשם אילגז זורלו. זורלו הצעיר, שנולד כבן לשבתאים, הזדהה בשמחה כחבר הדונמה, הפגיש אותו בחשאי עם צעירים נוספים בני הקבוצה, שיתף אותו ברצון במידע מעודכן, ואף לקח אותו לסיור בבית הקברות של אנשי הכת שברובע אוסקודר¹¹. זורלו חשף בספרו, ואחר כך מעל דפי העיתון הישראלי ידיעות אחרונות, בסוף המאה העשרים, תנועה, שנדמה היה שכבר נעלמה מן העולם, אך למעשה עודה חיה ונושמת.

בקהילה השבתאית נמנים לדבריו עדיין כחמישה עשר אלף איש, המקיימים אורח חיים ייחודי ונפרד, השונה מהותית מסביבתו. שבתאים בבית, מוסלמים בחוץ.

השבתאים בתורכיה כיום נמצאים בעמדה מאד פגיעה ורגישה. רבים מהם שייכים לאינטלקטואלים ולאנשי הרוח המובילים¹². לא מעט אנשי שלטון, אנשי רוח, ומפורסמים אחרים בתורכיה, נחשבים כבני הכת. כיוון שהנושא נסתר, ואינו תורם למעמדם של בני הדונמה, הרי שהם נוטים להסתיר את מוצאם.

בבית הקברות השבתאי באיסטנבול, ניתן לראות כמה מפורסמים תורכים, שללא ספק שמות המשפחה שלהם, מסגירים את מוצאם השבתאי. כך טוענים למשל הפונדמנטליסטים בתורכיה,

¹⁰ יצחק בן צבי. מחקרים ומקורות. יד יצחק בן צבי ירושלים תשכ"ו. עמ' 542.

¹¹ משה טמקין. יהודי הצללים מאיסטנבול. ידיעות אחרונות, 7 ימים. 20.5.1999 עמ' 42-47.

¹² טמקין משה. שם עמ' 48.

שאפילו כמאל אטאטורק, מייסד הרפובליקה, הינו שבתאי למחצה. כך גם טנסו צ'ילר, מי שהייתה ראש הממשלה בסוף שנות התשעים של המאה העשרים, וכן איסמעיל ג'ים, שהיה שר החוץ בממשלתה.

התאסלמותו של שבתי צבי, הכתה את העולם היהודי בתדהמה גדולה, וזאת על רקע הפרסום הנרחב שבא לו עקב פעילותו, ופעילות נתן הנביא. על פי הידוע למחקר כיום, הגיע מידע על מעשיו של שבתי צבי לכל קהילות ישראל ברחבי העולם, מתימן וצפון אפריקה, ועד מזרח אירופה. כעוצמת התקוות, כך היה גודל מפח הנפש. השבר, היה בלתי נתפס, ולפיכך נדרשו רבנים ומנהיגים ברחבי העולם היהודי, לסייע ככל יכולתם, ולהסביר את אשר אירע¹³.

מעטים נותרו נאמנים לרעיון משיחיותו של שבתי צבי, כיוון שסירבו לקבל את האפשרות שכל רעיון המשיחיות בו האמינו, היה שקר בר חלוף.

פעילותו המיידיית של נתן הנביא, לאחר ההתאסלמות, הינה המפתח להבנת אופייה של כת הדונמה, ומנהגיה, ששורשיהם נעוצים בתפיסותיו הקבליות העוסקות בתורת הנסתר. תורה שהייתה נהירה וידועה לשבתי צבי, וחוזקה על ידי נתן הנביא. נתן הודיע שכל אשר אירע הינו מסתורין עמוק, אשר יבואר ויובן בהמשך. תפיסה זו התבססה על הקבלה הלוריאנית, מיסודו של האר"י הקדוש מצפת. מכאן ואילך הניח למעשה נתן העזתי את היסודות לאידיאולוגיה השבתאית, שהציעה פרשנויות מרחיקות לכת לטקסטים קדומים, לצד פיתוח מקורי של תפיסה דתית חדשה. שבתי צבי, שכבר זכה במעמד של משיחיות, היה דומיננטי דיו כלפי חסידיו, וכך איפשר להם לעבור ביודעין על שלל איסורים קדומים מן התורה, ולצידם פיתח מצוות חדשות ועיקרי אמונה חדשים, שהיו מבוססים על 'תורה דבריא', שהיא התורה המוכרת לעם ישראל, ולצידה 'תורה דאצילות', שהייתה פרי פיתוחו שלו. ל'תורה דאצילות' של שבתי צבי, היה תוקף מחייב יותר משל התורה הקדומה, והיא זו שאפשרה את רעיון ההסתתרות תחת כנפי האסלאם, לצד שימור חיים יהודיים תחת מעטה חשאיות כבד¹⁴.

¹³ גרשם שלום. 'שבתי צבי' בתוך: האנציקלופדיה העברית ל"א ת"א ירושלים תשל"ט, עמ' 444.

¹⁴ גרשם שלום. שם.

פרופסור אברהם גלאנטי היה הראשון שפרסם ברבים את 18 עיקרי האמונה השבתאית, המוכרים כ"ח התקנות" של שבתי צבי. אלה הן תקנות, שראשיתן כנראה בתפיסותיו המשיחיות של שבתי צבי עוד בימי חייו, אך הן הופיעו על הכתב בוודאות רק לאחר מותו, וכפי הנראה נכתבו במסגרת גילוי הדעת המוכר "צמיחת קרן דוד", שנכתב על ידי נתן העזתי¹⁵. תקנות אלו, ולצידן מועדי החג שנקבעו, הינן חלק מהאידיאולוגיה של נתן העזתי לאחר מותו של שבתי צבי, והן מהוות את דרך ההתמודדות של חסידי השבתאות עם התאסלמותו של משיחם, ולאחר מכן עם הסתלקותו מהעולם.

התקנות, **ידועים כיום מועדי הכת, שהם 13 ימי חגים ומועדים שונים במהלך השנה. מתוך 18 התקנות, כמה הן מצוות יהודיות לכל דבר**, כגון האמונה באל אחד, איסור שבועה בשם אלהים, ברית המילה, אמירת תהילים בכל יום, איסור הרצח והגניבה, איסור לחמוד את רכוש הזולת ועוד.

הייחוד בתקנות אלה הוא מה שהוסיף שבתי צבי למצוות היהדות. מיד לאחר חובת ההכרה באל אחד, באה המצווה השנייה בחשיבותה, והיא בסיס הפולחן למשיח שבתי צבי, שהוא "המשיח הגואל ואין גואל אחר בלתו והוא אדוננו מלכנו"¹⁶. כמו כן מופיעים ציוויים על **החג בכסלו, הוא חג הכבש, המהווה את החג המרכזי של השבתאים**. שבתי צבי גם ציווה את חסידיו לבל ינאפו, ולבל יעברו על העריות, אך מצוות אלה מוגדרות על ידיו כ'מצוות בריאה' בלבד, ואין מקורן ב'תורה דאצילות' שנתגלתה להם על ידיו עצמו, ולכן התוקף שלהן מחייב פחות. יש בכך משום רמיזה למנהג מיוחד לבני הכת, שהיה מקובל במהלך חג הכבש. על פי עדויות גלאנטי, מביא בן צבי את הדברים¹⁷. בתאריך כ"ב באדר, נוהגים השבתאים להתכנס לסעודת הלילה של חג הכבש. בסוף חודש אדר, לאחר התנזרות מבשר כבש בעונת המלטת הכבשים, מוגש לשולחן טלה כמנה עיקרית. שני זוגות או יותר נוהגים להתכנס בלילה זה, שעל פי המסורת הוא יום הולדתו של שבתי צבי. הנשים מקושטות ולבושות במיטב מחלצותיהן, ועטויות תכשיטים ועדיים יקרים. לאחר הסעודה מכבים את הנרות, ובחושך מתחלפים הזוגות ביניהם. מקובל היה בין השבתאים כי הילדים הנולדים מלילה זה הינם קדושים.

בן צבי מעיד כי בביקורו אצל השבתאים באיסטנבול בשנת 1909, עדיין פגש נשים זקנות מקרב העדה, שעסקו בהכנת מצות לחג הפסח, שנחגג בסתר. עדות זו עולה בקנה אחד עם עדויות של גלאנטי ורוזאניס, שחקרו את הדונמה בראשית המאה העשרים. לצד קריאת תהילים, שמירת הפסח ושאר מצוות יהודיות, קיימו בני הדונמה נוהג נוסף המעיד על ייחודם, שעל קיומו העיד יצחק בן צבי, וכן העיד עליו רואה החשבון הצעיר, אילגז זורלו בשנת 1999. זקני העדה ממשיכים עדיין לקום השכם בבוקר בכל יום, לגשת אל שפת הים ולשאת תפילה בלדינו לשובו של המשיח שבתי צבי. *Esperamos a ti Sabetay, Sabetay* – "שבתאי שבתאי, אנו עדיין מצפים לך"¹⁸.

¹⁵ גרשם שלום. **מחקרי שבתאות** הוצאת עם עובד תל אביב 1991.

¹⁶ התקנות הללו מופיעות במלואן בקונטרס "צמיחת קרן דוד", שהינו מסמך מקורי אותנטי של השבתאים, המצוי כיום בכתבי הספרייה הלאומית. גרשם שלום, **מחקרי שבתאות** הוצאת עם עובד תל אביב 1991, עמ' 302-301.

¹⁷ יצחק בן צבי שם.

¹⁸ משה טמקין. שם.

בשנת 1935 הגיע לארץ מסמך נדיר, בידי עולה מאיזמיר בשם גבריאל בוטון. מסמך נדיר זה מצוי כיום בבית הספרים הלאומי בירושלים. זהו **סידור תפילה שבתאי מלא**, ממנו אנו למדים על התפילות השבתאיות, וגם על הכתב השבתאי, שבו שימשה העברית כשפת תפילה בלבד.

בסידור זה עדיין נותרו שרידי תפילות ליום הכיפורים ולראש השנה, ועל פיו פרסם גרשם שלום את סידור התפילה השבתאי המלא.¹⁹

כיוון שהכתות השבתאיות בתורכיה עצמה, התפצלו ברבות הימים לשלוש קבוצות שונות, הרי שיש כבר הבדלים במנהגים ובמסורות, שבין קבוצה לקבוצה.

באחת הקבוצות מצווים הגברים על גידול זקן, ובאחרות יש לגלח את הזקן, ולשמור על שיער הראש.

בני הקבוצות השונות מצווים שלא להתחתן עם בני הקבוצות האחרות, אלא לשמור אמונים לקבוצתם בלבד.

מוכרת מצווה האוסרת על השבתאים להקדים בברכה אנשים בני כתה אחרת, שאינם מבני כיתתם.

בראש השנה נוהגים בני הדונמה לאכול בשר כבש, לזכר האיל שהובא על ידי אלהים לאברהם בזמן העקידה. זוהי למשל השפעה מוסלמית ברורה, שמקורה בחג הקורבן המוסלמי 'עיד אל אדחה', בו נוהגים המוסלמים לאכול בשר כבש, שעל פי המסורת הוא הקורבן ששלח אללה לאברהם, בזמן שהותו במכה. בתורכיה מוכר חג חשוב זה בשמו התורכי – kurban bayram.

ככלל חגיהם ומועדיהם של **בני הדונמה**, הינם שילוב ייחודי של **חגי ומנהגי היהדות**, בתוספת **השפעה קבלית** חזקה של תורת הנסתר, **והשפעה מוסלמית** מובהקת של השלטון העות'מאני, שתחתיו חיו בני הכת.

ר.א.ש תיירותי
(רונית ניר / אבי קורנס / שחר שילה)

סינרגיה להתכנון ועד הביצוע

¹⁹ גרשם שלום. **מחקרי שבתאות** הוצאת עם עובד תל אביב 1991.

אוטו ורבורג

ד"ר שמעון גת – מורה דרך

אוטו ורבורג נשכח מלב. האיש שמילא תפקיד מרכזי בתנועה הציונית, שתרומתו למחקר החקלאי בארץ מכרעת, ש"גילה" את אהרון אהרנסון, שנחשב לאחד הבוטנאים החשובים וזכה לשם עולמי על מחקריו, שוב אינו ידוע וזכור אלא למתי מעט. את קברו, בבית הקברות של דגניה מעטים פוקדים

הוא נולד בהמבורג ב-1859, למשפחה מתבוללת ועשירה. בגיל 20 החל את לימודיו בשורה של אוניברסיטאות גרמניות: ברלין, בון ובשטרסבורג (אז חלק מגרמניה). בגיל 24 סיים את עבודת הדוקטוראט שלו ומאז התמחה בחקר צמחיה טרופית. בשנים 1885 – 1889 סייר ברחבי אסיה ואוקיאניה, אסף אלפי צמחים והגדיר 1,200 מינים חדשים למדע. מ-1891 החל להרצות באוניברסיטת הומבולדט בברלין, אך כיהודי לא זכה לקבל דרגת פרופסור מן המניין. במקביל לעבודתו המחקרית עסק גם בפיתוח גידולים טרופיים ושילובם בחקלאות באזורים המתאימים. הוא הביא למערב את גידולי האבוקדו ואגוז המוסקט.

(תמונה – ויקיפדיה)

באותן שנים החל מגלה עניין בתנועה הציונית. ב-1898 ורבורג נפגש עם הרצל, והסכים לסייע לתנועה הציונית בתחום המעשי של פיתוח החקלאות, זאת מבלי להיות מעורב בתחום האידאולוגי-פוליטי. ב-1899 יצא ורבורג בשליחות הרצל למסע מחקר ארוך בן ארבע שנים בארץ ישראל, קפריסין ואנטוליה. במהלך שהייתו בארץ עסק בחקר החי והצומח, ופגש לראשונה את אהרן אהרנסון – מפגש שהיה עתיד להיות רב משמעות עבור שניהם.

ב-1900 היה אהרון אהרונסון אדם מתוסכל. בין השנים 1894-1896 נשלח על ידי הברון רוטשילד ללימודי חקלאות באוניברסיטה החקלאית בגריניון, צרפת. אולם הברון סרב לממן את השנה האחרונה ללימודיו. זו היתה מדיניות קבועה. מהסטודנטים שהברון מימן את לימודיהם נמנעה שנת הלימודים האחרונה, כדי שלא יקבלו תואר ואת הידע שצברו, יוכלו ליישם רק במושבות הברון בארץ. אהרונסון שב ארצה ומונה כמדריך חקלאי במטולה, אך עד מהרה נאלץ לעזוב לאחר שהסתכסך עם האיכרים ופקידי הברון. הוא ניהל חווה גדולה בתורכיה אך גם שם היה לו אופיו הסוער לרועץ. גם במושבתו שלו, זכרון יעקב, לא הצליח למצוא עבודה מסיבות דומות.

אהרונסון היה אלמוני לגמרי כשנפגש עם אוטו ורבורג ב-1900 שהיה כבר בוטנאי בעל שם באותם הימים. ורבורג היה אז שותף של הבוטנאי **פרידריך אוגוסט קרניקה** (1828 – 1908) בחקר הצמח חיטת הבר, שהובא לגרמניה שנים קודם לכן, לאחר שנקטף יחד עם מינים נוספים במורדות החרמון. קרניקה והגיאוגרף-בוטנאי פרופ' גיאורג שוויינפורט ביקשו מורבורג שבביקורו בארץ ישראל יחפש להם מספר צמחים בה – ובעיקר את **חיטת הבר** (*Triticum dicociodes*).

וכאן הצטלבו דרכיהם של אוטו ורבורג ואהרון אהרונסון. ורבורג התרשם מאד מהאיש הצעיר והמוכשר, והיה לפטרון שלו. ב-1902 ביקר אהרונסון בברלין. ורבורג המליץ עליו כמורה דרך, מנהלן המשלחת, מתורגמן, בוטנאי, וחוקר טבע במשלחתו של הגיאולוג השווייצי בלנקנהורן (Blanckenhorn) לאזור ים המלח ולעבר הירדן בשנים 3-1902, וכך היה אהרונסון לדמות מרכזית במשלחת. במסע לעבר הירדן הוא עסק באיסוף צמחים, נהיה מומחה לצמחי בר וייסד את "אוסף אהרונסון", שהיה לימים הבסיס למחקר צומח עבר הירדן.

ב-1904 הציע ורבורג לקרניקה לבקש מאהרונסון לארגן משלחת חקר לחרמון כדי למצוא את הצמח שנחשד כחיטת הבר. במימון שהשיג ורבורג, יצאה בקיץ 1905, משלחת חקר בראשות אהרונסון אל מורדות החרמון- אך הצמח לא נמצא. בעידודו ובמימון שהשיג ורבורג, שב אהרונסון כעבור שנה ויצא צפונה עם חוקרים נוספים. **באותו בוקר גורלי, לפני יציאתם ממלון אלתר שוורץ בראש פינה** לכיוון החרמון, פרצה מריבה בין אהרונסון הנוח לרגוז לבין חבריו למשלחת. נסער עזב אהרונסון את המלון, **וכדי להירגע החל מהלך לאורכו של נחל ראש פינה**. לפתע נפקחו עיניו לרווחה: על הגדה הדרומית של הנחל הוא ראה צמח זהה לזה שנמצא באוסף הבוטני בו טיפלו קרניקה וורבורג.

חיטת הבר הוגדרה כמין כבר במאה ה-18 בידי אחד מחשובי המדענים, קארולוס ליניאוס, או בשמו השוודי קארל פון לינה, בוטנאי, רופא וזואולוג שוודי; מייסד שיטת המיון המדעית המודרנית לעולם החי ואחד מאבות חקר האקולוגיה. מאחר שהחיטה היתה הצמח הראשון שבויית והיא זו שאיפשרה את התיישבות הקבע של האדם- גידולה נחשב לראשית החקלאות, והביות שלה כראשית התרבות האנושית בת ימינו. אישוש שהצמח שנמצא בשעתו בחרמון הוא אכן חיטת הבר (השיבולת שהגיעה לברלין היתה עדיין ירוקה ולכן ההגדרה לא היתה בטוחה) דרש צמח בשל- וזה בדיוק מה שמצא אהרונסון באותו בוקר.

הצמח נשלח לברלין, והגעתו ומחקרו גרם להתרגשות גדולה. שוויינפורט הנלהב מיהר ופירסם כבר ב-1906 את דבר הגילוי בכתבי עת בוטנאים ואחרים. הוא טען כי זו "התגלית התשובה ביותר

שזכה לשמוע עליה בכל שנות חייו", והוא אז בן 70 שנה. בזכות תגלית זו, נעשה אהרון אהרונסון לדמות מוכרת.

ורבורג שלח את אהרונסון לארה"ב, כדי להשתמש בתגלית של **חיטת הבר** לצורך גיוס כספים להקמה של תחנת מחקר חקלאית עברית בארץ ישראל. אהרונסון עבר מאוניברסיטה לאוניברסיטה, מקהילה יהודית לקהילה יהודית, והציג את הגילוי ואת חשיבותה להסטוריה של המין האנושי, תוך שהוא מתקבל בכבוד רב ובהערצה בכל מקום. בארצות הברית נערכו כנסים רבים בהשתתפותו, ובאוניברסיטת ברקלי רצו למנותו לראש החוג לחקלאות במעמד של פרופסור, על אף שלא היה לו כל תואר אקדמי.

המסע השיג את יעדו. הכסף להקמת תחנת המחקר הושג מאוניברסיטאות, מההסתדרות הציונית, מקהילות יהודיות, ובעיקר ממשרד החקלאות האמריקנית – USDA, וכך קמה תחנת המחקר בעתלית, שהיתה תחנת המחקר החקלאי הראשונה שהוקמה במזרח התיכון. אהרונסון השיג את הכספים להקמתה ועמד בראשה, אבל היוזמה המקורית היתה של אוטו ורבורג. בעתלית הוכיח אהרונסון את הקשר בין **חיטת הבר** ("אם החיטה") **לחיטה התרבותית**. במסגרת מחקריו המגוונים בחווה הוא ניסה, בין השאר, להשביח את החיטה התרבותית ולזווג בין חיטה תרבותית לחיטת הבר – "אם החיטה". הוא גם המשיך לחקור את צמחי הבר של ארץ-ישראל, גילה צמחים חדשים לארץ ותיאר מיני צמחים אחדים שלא היו ידועים למדע, ובנוסף לכך עסק באיקלום של זנים חקלאיים וצמחי נוי. אהרונסון היה כנראה המדען הראשון בעולם שניסה להשביח זני צמחים תרבותיים על ידי הכלאתם עם קרובי הבר שלהם. הוא היה חלוץ הגישה הזו שכיום היא המובילה במחקר החקלאי.

אהרון אהרונסון זכה לשם עולם, ונשכחה העובדה שמי שעמד מאחוריו, יזם את המסע לגילוי חיטת הבר ובהמשך את הקמת התחנה בעתלית, היה אוטו ורבורג- שסיפור חיטת הבר והקמת תחנת המחקר בעתלית, היה רק חלק מתרומתו העצומה במחקר העולמי ובפיתוח החקלאות ומוסדות נוספים בארץ ישראל.

בשנת 1906 היה ורבורג בין מייסדי בית הספר "בצלאל" בירושלים, והוא זה שמינה את בוריס שץ כמנהלו הראשון. ב-1907 הציע ורבורג את ארתור רופין למנהל של המשרד הארצישראלי ביפו שהוקם באותה שנה. את משכורותיהם של רופין ויעקב טהון שילם ורבורג מכיסו, כיוון שההנהלה הציונית סרבה לשחרר כספים למטרה זאת.

ב-1909 ייסד יחד עם ארתור רופין את חברת "הכשרת היישוב", שמטרתה הייתה לרכוש קרקעות בארץ ישראל ולהכשירן להתיישבות יהודית. באותה שנה סייע בהקמת "אגודת הרופאים והמדענים היהודים" שמטרתה הייתה לקדם את רמת השירותים הרפואיים בארץ וללחום במחלות כגון מלריה וגרענת, שהיו אז נפוצות בארץ ישראל. לימים הפכה אגודה זו להסתדרות הרפואית בישראל. בנוסף יזם ורבורג את הקמתה של הגימנסיה העברית בירושלים – בית הספר התיכון הראשון בעיר שבו לימדו בעברית. ורבורג רכש בכספו הפרטי את אדמות דליקה ואם ג'וני, עליהן הוקמו חצר כנרת ודגניה. כמו כן נרשמה על שמו באוקטובר 1909 הקרקע שעליה הוקמה המושבה מגדל.

ב-1911 נבחר ורבורג כנשיא השלישי של ההסתדרות הציונית תפקיד בו שימש עשר שנים, במהלכן עלה ארצה ב-1920.

במקביל לפעילותו במסגרת התנועה הציונית, המשיך בעבודה מחקרית ופרסם שורה ארוכה של ספרים. ב-1922 סיים מחקר גדול, שהתפרסם כספר "עולם הצמחים, שהיה לספר המדעי החשוב ביותר בתחום זה. **באותה שנה הקים יחד עם יצחק וילקנסקי (וולקני) את "המכון לחקלאות ולמדע-טבע"**, שהפך ב-1931 לתחנה חקלאית של הסוכנות היהודית, ומוכר כיום כ-"מכון וולקני". ורבורג היה מעורב באוניברסיטה העברית עוד בטרם נוסדה. הוא הקים בברלין את אחת משתי הוועדות המייעצות לתכנון האוניברסיטה (השנייה הוקמה בלונדון על ידי חיים ויצמן) לכן, אך טבעי היה שיעבור אל האוניברסיטה כאשר הוקמה, והוא היה למרצה בכיר ב"מכון לחקירת טבע א"י" שהוקם במסגרת האוניברסיטה. כאשר פוצל המכון למחלקות לבוטניקה וזואולוגיה, נתמנה ורבורג לראש המחלקה לבוטניקה. במקביל המשיך להרצות בברלין. ב-1927 **הקים את הגן הבוטני הלאומי בהר הצופים** ביחד עם הבוטניקאי ד"ר אלכסנדר איג שהיה הגן הבוטני הראשון בארץ ישראל.

בשנים 1934–1937, דאג ורבורג להעברה מסודרת של אוספי הספרים של יהודים שהיגרו מגרמניה לספריות בארץ ישראל.

לקראת סוף חייו פגעה סדרת אסונות באוטו ורבורג. ב-1921 מתה בגיל 26, בתו גרטרוד. אשתו חנה (אנה) מתה שבורת לב ב-1937 והוא הלך בעקבותיה, וב-10.1.1938 עצם גם אוטו ורבורג את עיניו לנצח. על פי בקשתם נשרפו גופותיהם.

בנו הבכור, אדגר, (1893 – 1966) ואשתו פאניה, שניהם רופאים, עלו לארץ בשנת 1938 והתיישבו בקריית ענבים. אדגר היה זה שהביא את אפרם של הוריו ואחותו ארצה. הבן זיגמונד (1896 – 1962), עלה ארצה כבר ב-1933 והתיישב בחיפה. **זיגמונד דאג לקבורת אפרם של הוריו בבית הקברות של דגניה**, שקמה במידה רבה בזכותו של אוטו ורבורג.

בנו של זיגמונד, גבי, הוא פרופסור אמריטוס מהחוג ללימודי המזרח התיכון והאסלאם באוניברסיטת חיפה.

בנו של גבי, נינו של אוטו ורבורג, הוא פרופ' אלון ורבורג, חוקר מוביל במחלקה למיקרוביולוגיה לגנטיקה מולקולרית באוניברסיטה העברית.

מושב שדה ורבורג בשרון נקרא על שמו של אוטו ורבורג, ויש סוג שלם של מיני צמחים הנקרא על שמו ורבורגיה.

לטעמי ראוי אוטו ורבורג שנכיר יותר את מורשתו ומי מאיתנו העוסקים בהדרכה ובלימוד, נביאנה אל הציבור הרחב.

נחבאת בין התפילות :

יום שמחת תורה בבית הכנסת, הקפות, חתנים עולים ויורדים, סוכריות נזרקות על החתנים, מי ורדים מוזים על ספר התורה ועל הקהל.... ואז... תפילת מוסף. בין רגעי השמחה – של ספרי התורה, אל הרצינות של תפילת מוסף, נוצרים רגעי רפיון בתפילה. רפיון שמוצא לא פעם את "הצעירים" ואת "המתרפים" החוצה מבית הכנסת.

דווקא ברגעים אלו, של תפילת המוסף, ביום שמחת תורה, נאמרת אחת התפילות היפות של השנה. תפילה, שאם לא נשים אליה לב, היא תחלוף על פנינו ולא נדע כי נאמרה.

אני מאלה, שזמן רפיון התפילה היה מוצא אותי בחוץ עם החברה, מגניבים כוסית ערק (עם זית שחור, שהייתה מכינה הגב' פלורנס) ממטבח בית הכנסת, שהיה מיועד לקידוש שלאחר התפילה. "רק טועמים" (טעמיה חיים זכו, נהגנו לדרוש על עצמנו).

שם בדיוק בקטע הזה, היא נאמרת, בלחן מתחנן, ומבקש. כשהאבות וגדולי הדורות נקראים לעזרתנו, כל אחד וסיפור המים שלו.

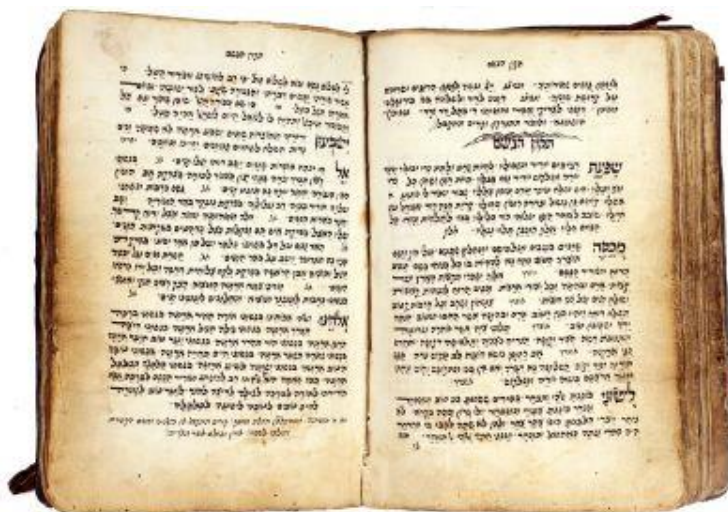
לא יודע מתי, באיזה שלב של חיי, התחלתי לשים לב לתפילה המיוחדת הזו... למילים היפות ולפיוטים המיוחדים מפי אבי ושאר חזני בית הכנסת. נשאבתי למילים ולמנגינות..

נעזרים בהורים :

כמו בהרבה תפילות, במיוחד של הימים הנוראים, ובהרבה פיוטים, אנו נעזרים בזכות אבות. אנו מזכירים את אבות האומה בהתאם לעניין. כך, גם בעניין הגשם, מחברי הפיוטים, חיפשו בחיי האבות, קשר למים ואותו יצקו לתוך הפיוט. בפיוט: "זכור אב נמשך אחר כך כמים" מוזכרים האבות, משה, אהרון, וי"ב השבטים.

חלק ניכר מפיוטי תפילת הגשם, נתחברו על ידי רבי אלעזר אזכרי ממקובלי צפת (מי שחיבר את ידיד נפש) אלא, שדווקא הפיוט: "זכור אב נמשך אחר כך כמים"

לא חובר על ידו. מחבר הפיוט אינו ידוע, הוא פשוט המשיך את פיוטיו של אזכרי. להלן הפיוט: "זכור אב נמשך אחר כך כמים"

זכור אב נמשך אחריו כמים
אלוהינו ואלוהי אבותינו

אברהם:

זכר אב נמשך אחריו כמים
ברכתו כעץ שתול על פלגי מים
גננתו והצלתו מאש וממים
דרשתו בדרעו על כל מים
בעבורו אל תמנע מים.

יצחק:

זכר הנולד בבשורת יקח נא מעט מים
ושחת להורו לשחטו לשפך דמו כמים
זהר גם הוא לשפך לב כמים
חפר ומצא בארות מים
בצדקו חן חשרת מים.

יעקב:

זכר טען מקלו ועבר ירדן מים
יחד לבדו וגל אבן מבאר מים
כנאבק לו שר לבול מאש וממים
לכן הבטחתו היות עמו באש ובמים
בעבורו אל תמנע מים.

משה:

זכר משוי בתבת גמא מן המים
נמו דלה דלה והשקה צאן מים
סגוליו עת צמאו למים
על הסלע הר ויצאו מים
בצדקו חן חשרת מים.

אהרון:

זכר פקיד נשות טובל חמש טבילות במים
צועה ומרחיץ בפיו בקדוש מים
קורא ומזה טהרת מים
רחק מעם פחז במים
בעבורו אל תמנע מים

השבטים:

זכר נשים עשר לשבטים שהעברת בגזרת מים
שהמתקת למו מרירות מים
תולדותם נשפך דמם עליו כמים
תפן כי נפשו אפפו מים.

בצדקם חן חשרת מים

זכור אם ברוח קודש סוכה כמים
אלוהינו ואלוהי אבותינו

שרה:

זכור אם ברוח קדש סוכה כמים
צחוקה מתגלגל בפלגי מים
ארח כנשים השבת לה כמים
בנים הניקה בשפע מים
בעבורה אל תמנע מים

רבקה:

זכור יוצאת לעת ערב לשאוב מים
חסד מוכה זורם כמים
בשמעה הגמאיני נא מעט מים
שאבה עד כלו הגמלים לשתות מים
בצדקה חון חשרת מים

רחל - ולאה:

זכור רועה באה עם הצאן אל פי באר מים
נהי בכי תמרורים מבכה כמים
אחותה עיניה רכות מדמעות מים
רחמה פתחת כנחל מים
בעבורן אל תמנע מים

מרים:

זכור נצבת בין קני סוף על יאור מים
לנולדים פועה להצילם מחשכת מים
בתוף ומחול נשרה על ים המים
בזכותה חוללת מתנת באר מים
בצדקה חון חשרת מים

דבורה ויעל:

זכור יושבת תחת תומר בהר אפרים
בשירתה ארץ רעשה, גם עבים נטפו מים
הפוכבים במסלותם נלחמו מן שמים
תברך מנשים חלב נתנה במקום מים

בעבורן אל תמנע מים

גשם הקשב לנשים / תרצה אתר

עד רדת הערב, גשם.
הקשב לנשים בחלון,

עד רדת החושך, גשם,
הקשב לנשים הצופות בוילון.

גם לנו אדמה שמחכה
למשהו מלמעלה.

גם בנו יש אימה וזעקה
למשהו פורח... וכן הלאה...

עד סוף השבוע, גשם,
הקשב לנשים בחלון,

עד קץ השבועיים, גשם,
הקשב לנשים העומדות ומחכות.

גם לנו בחצר גינה קטנה
ריקה מזהר דשא.
גם אנו מצפות עד אין בינה
למשהו ברוך כמו הגשם.

גם בתוכנו
מחכה,
שותקת,
חלקת ארץ קטנה,
חרבה...

והגשם שלנו
איחר לרדת,
הגשם שלנו
טרם בא.

אך הגשם שלנו יבוא
עננים כבר זעים במרחק.
הגשם שלנו קרב, קרב
בצעדי ענק.

הקשב לנשים בחלון.
גשם אדיר ונוהר,
הקשב,
איך קוראות הן בזו אחר זו -
הוא חוזר
הוא חוזר
הוא חוזר.

ומה עם אימהות האומה?

האם אין הן זכיות כי יבוא המים על ידן?
האם אין במעשי האימהות, משום מעשי המים?

בעדין הנשי, באלף הזה, בוודאי...
הרבנית, רות כגן מירושלים, חיברה פיוט מיוחד על אימהות
האומה.
ראויות האימהות, שיבוא הגשם על ידן...
לעיל, מובא הפיוט היפה שכתבה הרבנית רות כגן.
יש לא מעט בתי כנסת, במיוחד אלו של התנועה הקונסרבטיבית,
שהכניסו פיוט זה למחזור התפילה.

גשם הקשב לנשים:

אם הזכרנו את הפיוט שכתבה הרבנית רות כגן, מן הראוי שנזכיר
שיר שבעיני הוא סוג של תפילה,
שיר/תפילה כתבה תרצה אתר...
שיר על נשים שמבקשות את הגשם.
ראויות הנשים שירד הגשם עבורן.

האם לא נשכחה מישהי ?

בהמשך המאמר, אביא שיר על אישה נוספת, לא בדיוק האם
הלאומית שלנו, אך ממה שיעלה באותו השיר,
נראה כי ראויה היא שיבואו מים לכבודה.

ומה אחר כך?

כאמור, תפילת הגשם נאמרת בשמיני עצרת, עולי הרגל עדיין בירושלים, הם יתחילו את המסע הביתה רק ביום או ביומיים הבאים. לאור זאת שבקשנו את הגשם, קיים חשש, שהגשם יתפוס אותם בדרך.

במהלך השנה שלוש פעמים ביום, אנו מתפללים על מזג האוויר. בכל תפילה אנו מבקשים פעמיים על מזג האוויר

בפעם הראשונה בברכת הגבורות

בחורף אומרים: "משיב הרוח - ומוריד הגשם."

ובקיץ אומרים: "מוריד הטל."

בפעם השנייה בברכת השנים:

בחורף מבקשים על הגשם, בקיץ מבקשים על הטל, שסוף השנה תהיי טובה מתחילתה, ושהיבולים יעלו יפה, הפעם בהרחבה.

לעיל, ציינו שעולי הרגל עדיין בדרכים, וקיים חשש שהגשם יתפוס אותם. לכן, לאחר תפילת הגשם הנאמרת במוסף של שמיני עצרת, לא אומרים את ברכת השנים של החורף, אלא ממשיכים להגיד את זו של הקיץ. כך, עד ז' בחשוון.

ז' חשוון:

כי הזמן שלקח לעולי הרגל הגר רחוק ביותר להגיע הביתה. ולעומת זאת, את ברכת הגבורות כן משנים, ואומרים: "משיב הרוח - ומוריד הגשם."

בקשה לי אליכם:

כשאתם קוראים את התפילות הללו כאן, במאמר הזה, תתעכבו בבקשה על המילים. תנו למילים לחלחל לנשמה שלכם - לשקוע שם. תראו מה אנו מבקשים ועל מה אנו מתפללים. אל תתנו לקריאה השגרתית - להוביל אתכם.

ברכת השנים:
לפי נוסח עדות המזרח

בחורף:

בָּרַךְ עֲלֵינוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה
הַזֹּאת .
וְאֶת כָּל - מִיְּנֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה.
וְתֵן טַל וּמָטָר לְבִרְכָּהּ עַל כָּל - פְּנֵי
הָאֲדָמָה .
וְרוּחוֹהָ פָּנֵי תֵבֵל וְשִׁבְעַת אֶת הָעוֹלָם כָּלֹ
מְטוֹבָהּ. וּמֵלֵא יִדְּיֵנוּ מִבְּרֻכּוֹתֶיהָ וּמֵעֶשֶׂר
מִתְּנוּת יָדֶיהָ.
שְׁמֶרָה וְהַצִּילָה שָׁנָה זוֹ
מִכָּל - דְּבַר רָע .
וּמִכָּל - מִיְּנֵי מִשְׁחִית
וּמִכָּל - מִיְּנֵי פּוֹרְעָנוֹת .
וַעֲשֵׂה לָּהּ תִּקְוָה טוֹבָה וְאַחֲרִית שְׁלוֹם .
חוֹס וְרוּחַם עָלֶיהָ וְעַל כָּל - תְּבוּאָתָהּ
וּפִירוֹתֶיהָ .
וּבִרְכָּהּ בְּגִשְׁמֵי רֶצוֹן בִּרְכָּהּ וּנְדָבָה .
וְתִהְיֶה אַחֲרִיתָהּ חַיִּים וְשִׁבְעַת וְשְׁלוֹם .
כְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת לְבִרְכָּהּ .
כִּי אֵל טוֹב וּמְטִיב אֶתָּה וּמְבָרֵךְ
הַשָּׁנִים .
בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים.

בקיץ:

בָּרַכְנוּ יְה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל - מַעֲשֵׂי יָדֵינוּ .
וּבְרַךְ שְׁנַתְנוּ בְּטַלְלֵי רֶצוֹן בִּרְכָּה
וּנְדָבָה .
וְתִהְיֶה אַחֲרִיתָהּ חַיִּים וְשִׁבְעַת וְשְׁלוֹם
כְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת לְבִרְכָּהּ .
כִּי אֵל טוֹב וּמְטִיב אֶתָּה וּמְבָרֵךְ
הַשָּׁנִים .
בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים.

מחשבות וחששות לעת דרך:

הנה תם החג,
אנו יוצאים לדרך...
מירושלים לביתנו בגליל מספר ימי רכיבה.
הנשים והילדים על החמורים, ואנו צועדים ברגל לצדם.

מידי פעם נושאים עיניים למרום, למערב,
לראות אם החשירו השמיים, חוששים מגשם שיתפוס אותנו בדרך.
(לא בטוחים בתפילתנו)

אך,
הנה הגענו הביתה.

ו' חשוון, יום אחד לפני
תחילת התפילה על
הגשם.
יש לנו את היום
להתארגן, לפרוק את
החמורים,
לחלק מתנות שהבאנו
מירושלים - לשכנים שלא
זכו לעלות לרגל השנה.
ולרוץ לשדות, לראות
האם השדה אכן מוכן
לגשם.

ז' חשוון,
קמים מוקדם לשחרית,
בפעם הראשונה מזה חצי
שנה,

מילות התפילה, בברכת השנים,
נהגות על פינו, בכוונה גדולה, ובתקווה גדולה, שהשנה אכן יבוא בעתו.

הימים חולפים:

הימים חולפים,
אנו אומרים את התפילה בדבקות כנדרש: **שלוש פעמים ביום**.
כבר אמצע חשוון, והשמיים פלדה כחולה אפורה, אף חרשת עננים אין בשמיים.

וככה מונה המשנה את מדרגות התאריכים, ואת שלבי התעניות.
ומה קורה כשכלו כל הקיצין, ואנו כבר בניסן, אז פונים לאותם מורדי גשם.

משנה תענית פרק א':

ד. הגיע שבעה עשר במר-חשון - ולא ירדו גשמים, התחילו היחידים מתעניין שלש תעניות.

אוכלין ושותין משחשכה, ומתריין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה:

ה. הגיע ראש חדש כסלו - ולא ירדו גשמים, בית דין גוזרין שלש תעניות על הצבור.

אוכלין ושותין משחשכה, ומתריין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה:

ו. עברו אלו ולא נענו,

בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור.

אוכלין ושותין מבעוד יום, ואסורין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה,

ונועלין את המרחצאות.

ז. עברו אלו ולא נענו, בית דין גוזרין עליהם עוד שבע,

שהן שלש עשרה תעניות על הצבור.

הרי אלו יתרות על הראשונות,

שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות,

בשני מטין עם חשכה,

ובחמישי מתריין מפני כבוד השבת:

ז. עברו אלו ולא נענו,

ממעטין במשא ומתן,

בבניין

ובנטיעה,

בארוסין

ובנשואין

ובשאלת שלום בין אדם לחברו, כבני אדם

הנזופין למקום.

היחידים חוזרים ומתענים עד שיצא ניסן.

יצא ניסן ולא ירדו גשמים, סימן קללה,

שנאמר הלא קציר חטים היום, וגו' (שמואל א' – י"ב)

גם לתענית יש מדרגות

כשקוראים את המשנה למודים שחז"ל ראו את העניין כההליך מתמשך.

ככל שעובר הזמן, מעמיק המשבר, ואיתו

מעמיקים את הגזרות על העם.

ניתן לראות בכך, מעין מדרגות.

המדרגות באות לידי ביטוי בשני אופנים:

א. התאריך.

ב. גודל התענית והדברים הנאסרים בהם.

י"ז בחשוון - לא ממש חורף, ובכל זאת,

השמיים נקיים מכל חרשת עננים.

בימים אלו ימצאו בקהל, אנשים שהם

מוטרדים יותר מאחרים ממצב.

הללו יגזרו על עצמם תענית.

אופי התענית הוא קל - יחסית למה שיבוא

אחר כך.

בשלב זה, מלבד הצום, מותר לעשות הכל:

לעבוד, להתרחץ, לסוך את הגוף בשמן, לנעול

סנדל (עור), ואף לקיים יחסי אישות מלאים.

הימים חולפים, וכבר ראש חודש כסליו,

השמיים עדיין פלדה כחולה אפורה,

ואף חרשת עננים...

הפעם בית הדין מתערב, וקובע שלוש

תעניות ציבור.

עומק התענית - דומה לאותה תענית, שגזרו על

עצמם היחידים.

עוד ימים חולפים... וכבר חלף עבר כסליו,

ועדיין השמיים כפי שהם...

בית הדין מעמיקים את גודל התענית.

אותן שלוש התעניות,

אך עומקן ואיסוריהן גדלים.

עוד ימים חולפים - ועוד ימים חולפים,

ושום כלום....

מתכנסים אנשי בית הדין, וקובעים עוד שבע

תעניות...

עוצרים אותן רק מפני כבוד השבת...

חודש עבר, ועוד חודש,

וכבר אדר,

ואמצע אדר...

ואין, שום כלום...

הפעם, כמעט שעוצרים את החיים לחלוטין.

ממעטים במסחר, בבנייה, בעבודה חקלאית חדשה, עוצרים קשרי נישואין, ואף

נמנעים מאמירת שלום איש לרעהו.

מתנהגים כמו אנשים שכעסו עליהם, מנמיכים פרופיל באופן כללי...

אוי ואבוי, ניסן, חלף עבר לו...

זה בהחלט סימן לקללה,

אוי לנו ואבוי לנו,

שמפני מעשינו גלינו מארצנו...

לבקש עזרה :

לא תמיד חז"ל חיכו לסוף ניסן, כבר לקראת סוף אדר, החלו פועלים ומחפשים פתרונות. מזעיקים את אלו שיש להם כוחות להוריד גשמים.

לא רק חוני:

כבוגרי מערכת החינוך הישראלית, אנו מכירים את סיפור חוני, ולמען האמת, אנו לא ממש מכירים את כל הסיפור. הסיפור כפי שהוא נלמד במערכת החינוך, נקטע היכן שהוא באמצע.

אלא שלא רק חוני:

אלא, שלא רק חוני במורדי הגשם. בתלמוד (במסכת תענית), ובמדרשים נמצאים סיפורים נוספים על מורדי גשמים. שניים מהם הם צאצאיו של חוני: **אבא חלקיה - וחנן הנחבא** כאמור, יש סיפורים נוספים על מורדי גשמים נוספים.

מעניין לעקוב אחר הסיפורים הללו, ולהיווכח, כי מורדי הגשם לא היו תנאים אשר מובאים בשמם דברי הלכות, ואשר מופיעים בדיונים הלכתיים כאלה ואחרים. עפ"י מודבר באנשים אנונימיים או כמעט אנונימיים אשר עוסקים בתיקונים חברתיים, כפי שנראה להלן.

למורה באהבה - תענית כ"ד - א'	יין לקידוש ולהבדלה - תענית כ"ד - א'
רב נקלע למקום אחד, גזר תענית ולא בא מטר. ירד לפניו שליח הציבור, אמר "משיב הרוח" – "ונשב רוח, אמר" מוריד הגשם – "ובא מטר. אמר לו [רב] – מהם מעשיך? אמר לו [שליח הציבור] – מלמד דרדקים אני ומלמד לבני עניים כבני עשירים, וכל שאי אפשר לו אינני לוקח ממנו דבר. ויש לי בריכה של דגים וכל אחד שפושע בלימודו אני 'משחד' אותו בהם ומשדל אותו ומפייס אותו עד שבא וקורא (לומד)	רב גזר תענית ולא בא גשם. ירד לפניו שליח ציבור. אמר "משיב הרוח" – "ונשב הרוח. אמר "מוריד הגשם" – "ובא הגשם. אמר לו רב [רב לשליח הציבור]: מה מעשיך? אמר לו [שליח הציבור]: גר אני בעיירה דחוקה, שאינן בה יין לקידוש ולהבדלה. טורח אני ומביא יין לקידוש ולהבדלה, ומוציא אני אותם ידי חובתם.

נתייחס לשני הסיפורים הללו, ואחר כך נמשיך עם סיפורים נוספים, יפים לא פחות, ומרתקים לא פחות...

נשים לב,

שבשני הסיפורים מדובר **באנשים אנונימיים**,

אשר **בדרך הטבע שלהם**, בשגרת יומם

בלי שמישהו ציווה אותם, הם פועלים בדרכם שלהם למען החברה, ועושים מעשה תיקון חברתי.

הם אפילו לא חשים שעשו מעשה גדול.

למורה באהבה:

את הסיפור הזה אני אוהב במיוחד.
מוצא חן בעיני דמות המורה הזה,
חושב, שאם הייתי פוגש דמות כזו בנעוריי,
יתכן ומסלול חיי היה נראה אחרת.

חושב, שלדבר הזה התכוונו כשאמר: "מורה לחיים"
כשתלמיד פוגש דמות כזו, הוא הולך "שבי אחריה"

מה יש בו במורה הזה, שמעורר את רחמי שמייים?

הדבר הראשון שאנו לומדים עליו:

הוא לא מונע מתלמיד להשתתף בפעילויות כי הוריו לא שילמו
(ראוי שאנשים מסוימים במשרד החינוך ילמדו סוגיה זו).

הדבר השני,

ואולי החשוב יותר, המורה הזה,
הרבה לפני שהמציאו את הטיפול עם בעלי חיים, עבד כך.

היופי בדבר, הוא החשיבה האחרת, היצירתית. ההבנה, שאם תלמיד לא לומד,
יש לו חסימה כל שהיא, וכל שצריך לעשות הוא לפתוח את החסימה הזו
זה דבר נהדר בעיני, ומלמד על אדם עם רגישות ועדינות.

יין לקידוש ולהבדלה:

סיפור האיש המביא לעיר הרחוקה: "יין לקידוש ולהבדלה",
הוא האיש המביא מחשב לילד שאין לו מחשב בימי זום (ובכלל),
וזה האיש שנמצא בקבוצת וואצאפ שנקראת: "נותנים באהבה – ערבות הדדית"
בה נמצאים חברים מאשקלון והסביבה, שכל עניינם חסד.
בקבוצה זו, מבררים למי חסר מקרר,
ולמי חסרה מיטת תינוק,
ומי צריך מזון לתינוקות,
ועוד - ועוד...
אנשים שהם אנשי חסד.

אנשים ששגרת יומם ועיסוקם הוא כזה או אחר:
זה איש מחשבים,
זה עובד בבית חולים,
זה עובד בגופי הביטחון,
וזה בכלל עובד בקו ייצור במפעל.

אך שגרת יומם היא גם מעשה חסדים ועזרה לזולת,
אלו הדואגים ליין לקידוש ולהבדלה.

משהו אישי:

בילדותי, בנעוריי, התפללתי עם אבי בבית כנסת,
שרוב מתפלליו לא היו ממש דתיים, חלקם לא נהגו לקדש בביתם.

זוכר את אבי אומר לי את המשפט הזה: "במקום שאין אנשים השתדל להיות איש."
ביחד עם הגבאי, יזם אבי הבאת יין לקדש, ובסקוטיים לברכת מזונות
לאט, לאט הורגלו באי בית הכנסת, לקדש בבית (לאחר שלמדו את נוסח הקידוש).

אלו האנשים שהקב"ה מקשיב להם, כשהם מבקשים: "משיב הרוח"

ומקיים את בקשתם כשהם מבקשים: **"ומוריד הגשם"**
סיפורי נשים - ושיר על אישה:
שני הסיפורים הבאים, וקטע השיר האחרון במאמר, שייכים לעולם הנשי.

סיפורו של רועה הזונות

ירושלמי תענית - פרק ד' דף ה' א'-ב'

נראה לרבי אבהו [בחלום]: פנטקעה יתפלל ויבוא גשם.
ירד גשם.

(ובחלומי פנטקעה התפלל שירדו גשמים ואכן ירדו גשמים).
שלח רבי אבהו [שליחים] והביאו את פנטקעה.

אמר לו: מה מלאכתך?

אמר לו: חמש עברות אני עושה בכל יום:

* שובר זונות,

* מנקה ומייפה את התאטרון [מקומן של הזונות],

* כובס את בגדיהן,

* מטפח ורוקד לפנייהן

* ומקיש בתוף לפנייהן.

אמר לו: ומה מעשה טוב עשית [שבזכותו הצלחת להוריד גשמים]

אמר לו: פעם אחת הייתי משפר את התיאטרון, באה אישה אחת ועמדה לה
מאחורי העמוד ובכתה.

ואמרתי לה: מה לך?

ואמרה לי: בעלי חבוש [בבית האסורים], ואני מבקשת לראות מה אעשה ואפדנו
[כלומר, להשכיר עצמה לזנות כדי להשיג כסף לפדותו].

אז מי אתה: פנטקעה??

שמו של האיש מסמל משהו על מהות חייו: **פנטקעה** - "שמשמעותו **"חמש"**.
וכפי שמעיד על עצמו - בכל יום עובר חמש עבירות.

1. משכיר את הזונות.
2. מכין את התיאטרון למופע היומי.
3. מכבס את מדיהן המיוחדים.
4. רוקד לפנייהם.
5. מנגן לכבודן.

נו, תסכימו איתי שעל עבירות לא מזכים בפרס להורדת גשמים.
לכן, ממשיך רב אבהו (כנראה, שמקום מושבו, בחיפה) ושואל: **"ומה מעשה טוב עשית?"**
פנטקעה עונה ומספר: על אישה אחת, שבעלה כלוא בבית האסורים.
כדי לשחרר את בעלה מן הכלא, הייתה האישה הזו מוכנה "לעשות הכל",
כולל למכור את גופה לזנות....
היא מגיעה לאותו בית זונות, עומדת בצד ובוכה.
היא לא ממש רוצה להיות במקום הזה,
היא לא ממש רוצה להיות זונה,

אין לה ברירה....
היינו מצפים מפנטטקה, כרועה זונות, לנצל את מצבה ולהכליל אותה בין הבנות העובדות אצלו....
אך לא!!
פנטטקה, מוציא אותה ממעגל הזנות (עוד לפני שנכנסה אליו)
"מוכר" לה את מיטתו - ובכסף הזה היא פודה את בעלה.

פנטטקה, עושה את זה, כדרך שגרה, כפי שעשו לפניו המורה, ומביא היין.
בלי לחשוב על התועלת הצומחת לו מכך... צריך לעשות אז עושים.
צריך ללמד את הילד אז מלמדים,
צריך לקדש אז מקדשים,
צריך להציל אישה מזנות, אז מצילים.

כאשר אדם עושה מצווה נקייה מכל שיקול, וחפה מכל מניע אישי, חברתי, או כלכלי,
הרי שמצווה זו נעשית 'לשמה' כלומר 'לשם הרבות טוב בעולם',
ומצווה נדירה כזו ראויה לפתוח גם את שערי השמים הנעולים.

ומבשרך אל תתעלם:

להבדיל משלל הסיפורים אותם הביאנו המופיעים במסכת תענית, הסיפור הבא מופיע ב**ויקרא רבה**.

בעיני, זהו אחד הסיפורים המרגשים מבין הסיפורים אותם הבאנו.
זהו סיפור על זוג גרוש - שהגבר מרגיש אחריות כלפי גרושתו, למרות שהם כבר לא ביחד הוא ממשיך להתייחס אליה כפי שנכתב בבראשית: "והיו לבשר אחד."

זוהי בכלל שאלה מעניינת....

האם עם פירוק הזוגיות, אנו מפסיקים להיות בשר אחד.

הסיפור הזה, מסמל בעיני את רוח האדם באשר הוא אדם.
היכולת של האדם, לראות את האחר, למרות הקושי במה שקרה ביניהם.

ומבשרך אל תתעלם:

ויקרא רבה פרשה ל"ד - סימן י"ד

בימיו של רבי תנחומא נצטרכו ישראל למטר.
באו אליו ואמרו לו: "גזור תענית שירד מטר".

גזר תענית פעם ראשונה,
ושניה,
ולא ירדו גשמים,
בשלישית, קם ודרש:
"כל העם יחלקו צדקה".

קם איש אחד, לקח מה שהיה בביתו ויצא לחלק בשוק.
פגעה בו גרושתו,
אמרה לו: "זכה בי כי מהיום שיצאתי מביתך לא ראיתי טוב".

כיון שראה אותה ערומה ובצרה גדולה, נתמלא עליה רחמים ונתן לה,
על שום "ומבשרך לא תתעלם".

צפה בהם איש אחד הלך ואמר לר' תנחומא:
אמר לו [האיש]: "רבי, מה אתה יושב כאן - ועבירה כאן?"
אמר לו: "מה ראית?"
אמר לו: "ראיתי איש אחד נפגש עם גרושתו ונותן לה פרוטות.
אילולא היה חשוד עמה, היה נפגש איתה ונותן לה פרוטות?"

שלח רבי תנחומא להביא אותו.
אמר לו [ר' תנחומא]: "הרי אתה לא יודע שהעולם שרוי בצער, בני אדם שרויים בצער,
החיות שרויות בצער ואתה נפגשת עם אשתך ונתת לה פרוטות? לולא הית חשוד עמה לא
הית נותן לה".

אמר לו: "ולא אתה דרשת **ומבשרך לא תתעלם**?
ואתה אמרת כל העם יצאו ויחלקו צדקה, ולקחתי מה שיהיה בביתי ויצאתי לשוק לחלק.

ופגעה בי גרושתי ואמרה לי זכה בי כי מהיום שיצאתי מביתך לא ראיתי טוב.
כיון שראיתי שהיא ערומה ובצרה גדולה,
נתמלאתי עליה רחמים ונתתי לה, על שום ומבשרך לא תתעלם.

באותה שעה הגביה ר' תנחומא פניו לשמים ואמר:
ומה אם בשר ודם אכזרי ואין עליו מזונות,
כיון שראה אותה ערומה ובצרה גדולה נתמלא עליה רחמים ונתן לה,
אנו, שאנו בני בניך, בני אברהם יצחק ויעקב, ומזונותינו עליך,
על אחת כמה וכמה.
באותה שעה ירדו גשמים ונתרווח העולם.

אז מה יש לנו כאן:

קלקול חברתי - שיתוקן בתיקון חברתי. חברה ששרויה - בצרת הבצורת. לא מתקנת דרכיה - היא מאמינה ש"קורבן" התענית יפתור את הבעיה.

ולא!!

לקח להם שלוש פעמים להבין שאין צורך בקורבנות, יש צורך בתיקון דרך החיים.

חלק מהציבור יוצא לקיים תיקון חברתי.

חלק בוחר להסתכל על האחר.

ללא בדיקה, כמובן מאליו (המובן מאליו, הוא אם כל חטאת), הוא רץ לספר לרב.

הרב,

לא בירר, וחקר, ודרש,

אלא הזדרז לקרוא לגרוש, ולהטיח בו אשמה.

ובעצם החברה נשארה באותו המקום...

עד שבא התיקון.

אותו אדם, שחש את צער גרושתו,

ותיקן את החברה בה הוא חי.

על דבר זה, זיכה אותו המקום להביא מטר לעולם.

למה לא יורד גשם

האקולוגיה של עם ישראל בארץ ישראל

צריכים אנו לשאול,

מדוע בעצם לא יורד גשם?

האם הדבר תלוי

רק בכיוון הרוח, ברמות ברומטריות,

או בשקעים ברומטריים?

אני מניח שזו התשובה שנקבל אם נשאל.

אך, סוד גלוי הוא,

שיש קשר בין מעשינו כאן, לבין מה שקורה במקומות אחרים.

היום קוראים לזה אקולוגיה.

היום אנו מבינים שלמעשינו יש השפעה.

נתבונן בפסוקים:

וכמו שאומר הנביא ישעיהו

לְמָה-לִּי רֹב-זִבְחִיכֶם,

שִׁבְעָתִי עֲלוֹת אֵילִים,

וְחֶלֶב מְרִיאִים

וְדָם פָּרִים

וּכְבָּשִׁים וְעִתּוּדִים,

לֹא חָפְצָתִי.

וּבְפָרְשֵׁיכֶם כִּפִּיכֶם,

אֲעֲלִים עֵינֵי מִכֶּם

גַּם כִּי-תִרְבּוּ תִפְלָה,

אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ:

רִחְצוּ,

הַזָּבֹו,

הַסִּירוּ רֹעַ מֵעֲלֵיכֶם,

חֲדְלוּ, הָרַע.

לְמַדּוּ הֵיטֵב דָּרְשׁוּ מִשְׁפָּט,

אֲנֹשְׁרוּ חֲמוּץ

שִׁפְטוּ יִתּוֹם,

רִיבּוּ אֶלְמָנָה.

(ישעיהו פרק א' - בדילוגי

פסוקים)

ארץ הרים ובקעות למטר השמיים תשתה מים

דברים י"א - בדילוגים

אופייה של הארץ הזו:

וְהָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ,
אֶרֶץ הָרִים וּבִקְעוֹת,
לְמִטְרַת הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מֵמַיִם.

התנאים לרשת את הארץ:

אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דִּרְשׁ אֶתָּה תָּמִיד,
עֵינֶי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ,
מִרְשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה:

מה לעשות - ומה לא לעשות?

עשה:

וְהָיָה אִם שָׁמַעַתְּ שְׁמִעוּ,
אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוְהָ אֶתְכֶם הַיּוֹם,
לֹאֲהַבָּה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדּוֹ,
בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם.

מה יקרה אם תתנהגו בהתאם?

וְנָתַתִּי מִטֶּר אַרְצְכֶם,
בָּעֵתוּ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ,
וְאִסְפֹּתִי דָגָךְ וְתִירְשְׁךָ וְיִצְהָרְךָ,
וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה לְבִהֶמְתְּךָ,
וְאָכְלָתָ וְשָׂבַעְתָּ.

אל תעשה:

הִשְׁמָרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם,
וְסָרְתֶם וְעַבַּדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים,
וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם.

מה יקרה אם לא תתנהגו כנדרש?

וְחָרָה אַף ה' בְּכֶם,
וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם,
וְלֹא יִהְיֶה מָטָר,
וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ,
וְאֲבַדְתֶּם מִהָרָה מֵעַל הָאֶרֶץ הַטְּבָה,
אֲשֶׁר ה' נָתַן לָכֶם.

משמע - אין הדבר תלוי אלא בנו:

לאור הדברים שקראנו לעיל,
אנו בעצם מבינים שיש קשר בין מעשינו לבין
הגשם הבא עלינו.

לכן, בכל אותם סיפורים שהבאנו ראינו,
שלא תנאים, רבנים, או אנשי הלכה וספר הם
שמביאים את הגשם,
אלא אותם אנשים פשוטים, שדרך חייהם היא
דרך החסד, הנתינה והקהילה.
דרך חיים מבלי שאמרו להם לעשות זאת, ומבלי
שמישהו מביט במעשיהם.

נסיים באלכסנדר פן

מזמן לזמן,
אוהב אני להביט במדף ספרי השירה אשר
בביתי,
מזמן לזמן,
אני נוטל משורר זה או אחר,
מבלי לשים לב יותר מידי.

מדפדף,
מעייין,
ממשיך לדפדף,
לעיתים צדה עיני
שיר שמוצא חן בעיני,
שמילותיו תואמות אירוע או חוויה שחוויתי
בסמוך.

הפעם,
היה זה פן.

אלכסנדר פן,
הנועז, והמורכב.

דפדפתי, קראתי, דפדפתי, קראתי, ואז....
"הגר"

כן בחיי, לא ציפיתי, אבל זו "הגר"
ההיא המגורשת, זאת שטעתה במדבר.

קראתי, הופתעתי, כי בסופה של הגר, יש פיוס.

יש פיוס, לא עם גבירתה,
אלא עם בן גבירתה, ועם אלוהיו.

הנה,
ארבעת הבתים האחרונים...
בשיר: "הגר"

הגר - אלכסנדר פן

ארבעה בתים אחרונים

מי קודח
בלב המדבר,
ונוקב נקבים בו נקב?

מי גופו אל פלדה נשבר
מול אזלת בארות בנגב?

מי חייו בחולות יצק?
ישמעאל, זה אחיך, **יצחק**!

הוא זוכר עלבונות קדומים
וחטאת הורתו אליך.

הוא חוצה ערבות וימים,
וכושל ומוסיף ללכת.

הוא רעב לדגן בשמה,
כלמים חכך בצמא.

הוא קורא לאמר: **"עני-!"**
(ולבת השממה זוממת)

"למוטל בין שיחים אני
מים, מים נושא בחמת.

קומי אם, צימאוניך, מחי,
כי שתה ויחיה אחי...!

ותכר הגר את קול יצחק
ותשקה לבה ותצחק

ותאמר:
"יבורך אל אברם בשמים,
הכורת ברית אחים על מים."

ראויה היא הגר,
שתיכלל בפיוט שכתבה רות כגן.

ראויה היא הגר,
שירד הגשם בעבורה,
ובעבור בנה ישמע - אל.

שמות האלון ופתגמיו

פרופ' אמוץ דפני וסאלח עקל ח'טיב

האלונים הם העצים הנישאים ביותר בנוף הארץ והבולטים כמעצבי אופייה הבוטני (חברות הצומח העיקריות בצפון הארץ) והרוחני (רוב העצים המקודשים הם מיני אלון ובמיוחד האלון המצוי) של תושבי הארץ מימים קדומים.

האלון המצוי מצטיין במיוחד בחוסן עצתו ובמרירות בלוטיו בעוד אלון התבור עצתו רכה יותר ובלוטיו אכילים. תכונות אלו מוצאות הד רב הן בשמות הצמחים והן בפתגמים הלקוחים מעולמם של עובדי האדמה והרועים והקשורים במיני עצים נפוצים אלו.

שמות האלונים

חוקרים רבים הדגישו, מזה דורות, את הזיקה האפשרית בין המילים אל – אלון – אֵלָה (מין עץ), קשר זה אינו מקרי ומקורו קשור בפולחן העצים. **אל** (El) **היה הישות העליונה בפנתיאון האלים** של השמים הקדומים מאז מחצית האלף השלישי לפני הספירה לפני התגבשות האמונה היהודית. השורש השמי הקדום "אול" או "אֵיל" משמעו "חזק" ואפשר לשער שממנו נגזרו המילים העבריות אֵיל (עוצמה), אֵיל (קורת נגיחה, עמוד תמיכה) ומכאן גם שמות העצים אֵלָה ואלון.

קשר דומה נמצא גם **בשפות שמייות הקדומות לעברית**. המילה allānu מציינת באכדית מין עץ, ככל הנראה אלון, וכן שרף עצים ופתילה ששימשו לצרכים רפואיים הקשורים לאלון ולפריו הבלוט. כן ידועות הצורות alānu שנתפרשה בספק, לפי הקשרה, כעץ אלון ו- aliānu כ"מין עץ". באוצר הלשון האוגריתית ידועה פעם אחת המילה "אלן" (aln) והוצע לפרשה כ"עץ אלון". מאחר ועצי אלון ואֵלָה נישאים נחשבו כעצים מקודשים ומרכזי פולחן לאלים, בכל רחבי המזרח התיכון, הקשר הלשוני אל-אלון-אֵלָה אינו מפתיע וקדם לתקופת המקרא.

אלון מצוי (*Quercus calliprinos*) - שם הסוג נובע מהשם הרומי לאלון (*Quercus*) שמקורו בביטוי בשפה הקלטית הקדומה (Kaerquez) שפירושו "עץ יפה" (להזכירנו שהאלון היה עץ הפולחן העיקרי של הקלטים). השם המדעי של מין מורכב משתי מילים kalos (יפה ביוונית) ו-prin (אלון ירוק עד ביוונית). כך זכה האלון המצוי לתואר יפה הן בשם הסוג והן בשם המין למרות שיש אלונים נישאים ונאים ממנו.

השמות הערביים של מין זה הם "בֵּלוּט" (بلوط); ו"סִינְדִּיאָן" (سنديان). בעוד "סִינְדִּיאָנָה" (سنديانة) מציין רק את העץ, בלוט "بلوطة" (בֵּלוּטָה, זו צורת היחיד) מציין הן פרי בודד והן עץ אלון. השם בלוט Ballut, Balluta, Belit מציין באכדית ובאשורית "אלון" ו"בלוט" (זרע האלון) כאחד ומכאן גם השם הארמי "בֵּלוּטָא". מעיר יהודה פליקס: "השם הארמי בלוט, על הפרי דמוי האגוז הבולט מתוך הקעריה - הספלול". זו גם משמעותו של השם לפי "המילון לבוטניקה אשורית". השם הערבי נגזר מאותו מקור קדום. מקור המלה "סינדיאן" הוא "משענת" המרמזת על חוזקן הרב של מטות וקורות המוכנים מהאלון המצוי. מקלות ההליכה הנשענים עליהן עשויים לרוב מענפי הסינדיאן. ראוי לציין שגם התקרה של הבית הכפרי נשענה, במיוחד, על קורות של הסינדיאן.

אלון התבור - (*Quercus ithaburensis*) - מין זה תואר למדע על סמך פרטים שנאספו בסביבות הר תבור ופורסם על ידי חוקר בשם ג'וזף דקייין (Joseph Decaisne, 1807-1882) בשנת 1835, מכאן שמותיו הלועזיים של המין בלטינית ובעברית. השם הערבי הנפוץ הוא "מלול" (לעתים רחוקות גם "מלי"), מאחר ו"מלול" (ملول) היא צורת הקטנה של "מל" (مل), סביר להניח שהפרי היותר גדול (של אלון התבור) הוא מל והקטן יחסית (של אלון התולע) הוא מלול. מעניין שבאזור הגליל התחתון אלון התבור הוא מל ובאזור הגליל העליון המל הוא שמו של אלון התולע. כמובן שאלון התבור לא יימצא בגבהים של גוש הרי מירון למשל, לכן תושבי האזור ראו באלון התולע כפרי הגדול ביחס לבלוטים של הסנדיאן לכן קראו לו מל ולא מלול. הוכחה לכך **ששטח תשע המפורסם שבבקעת סכנין נקרא בערבית "מל סכנין"** ולא "מלול סכנין", ואכן העץ הנפוץ באזור זה הוא אלון התבור ולא אלון התולע.

אלון התולע - (*Quercus boissieri*) - שמו המדעי של מין זה **מנציח** חוקר שוויצרי דגול בשם **אדמונד בואסיה** (1810 - Edmund Boisser) שחיבר חמישה כרכים עבי כרס שעסקו בצמחית המזרח התיכון. אלון התולע מכונה, בערבית, גם בשם **"אלון העפצים"** (בלוט עפסי, بلوط عفسي) או "עפץ" (עפס, عفس), שם המציין לעתים נדירות גם את אלון התבור וכן מיני אלונים אחרים, המצויים במרחב שבין ספרד לפרס ואינם גדלים בארץ.

בעבר הכינו מכנימות הגדלות על מין זה (נקראות בערבית זַנְבוּר אֶלְעַפְץ, زنبور العفص) ועל מיני אלונים אחרים את **צבע השני**. ככתוב: "וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה חֹשֶׁן וְאַפֹּד וּמַעֲלִיל וּכְתָנֶת תִּשְׁבֵּץ מְצֻנָּת וְאַבְגֵּט וְעֵשׂוֹ בְּגָדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אֲחִיד וּלְבָנָיו לְכַהֵנוֹ לֵי: וְהֵם יִקְחוּ אֶת הַזָּהָב וְאֶת הַתְּכֵלֶת וְאֶת הָאַרְגָּמָן וְאֶת תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת הַשֵּׁשׁ: וְעֵשׂוּ אֶת הָאַפֹּד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב" (שמות כ"ח: ד' - ו'). במקום אחר וּפָרְשׁוּ עֲלֵיהֶם בְּגָד תּוֹלַעַת שָׁנִי וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסָּה עוֹר תַּחֲשׁ וְשָׂמוּ אֶת בְּדָיו: וְלָקְחוּ בְּגָד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֶת מִנְרַת הַמָּאֹר וְאֶת נִרְתִּיהָ וְאֶת מְלָקְחֶיהָ וְאֶת מַחְתֵּיתָהּ וְאֶת כָּל כְּלֵי אֶת שְׁתֵּי אֲבָנֵי שֹׁהַם וּפְתִיחֶתָּהּ עֲלֵיהֶם שְׂמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר ד': ח' - ט'). המונח המקראי **"תולעת השני"** מציין כנימה ייחודית שמביציה הכינו את צבע השני. לפי זהר עמר: "ה'תולעת' היא שם החרק, ואילו ה'שני' הוא שם תואר על שום הצבע האדום שהופק ממנה. כלומר נראה שהצירוף 'תולעת שני' מתייחס לחרק ולצבע המופק ממנו, בעוד 'שני תולעת'; הוא האריג הצבוע בתולעת".

השם הערבי של מין זה הוא "מל" (مل) המתאים לשמות "מילה" ו"מילין" בלשון המשנה. אלון התולע נפוץ בעיקר בהרים בעוד מיני האלון האחרים (אלון מצוי ואלון התבור) נפוצים ברום נמוך יותר. הסבר בוטני זה מתאים למובאה: "ר' שמעון בן גמליאל אומר סימן להרים מילים סימן לעמקים דקלים" (ירושלמי, גיטין י"ט: ע"א; פ"ב: נ"ד). **במקורותינו מופיע הביטוי "מי מילין". העפצים של האלונים ובמיוחד של אלון התולע משמשים מאז העת העתיקה מקור להפקת טאנינים (Tannin) שהם חומרים החשובים בבורסקאות ואחד המרכיבים בהכנת דיו. הפקת הטאנינים מתבצעת בעזרת בישול העפצים במים והתוצר הוא תמיסה שנקראה בלשון חכמים "מי מילין" או "מי עפצים" ושניהם יכולים לשמש להכנת דיו (גיטין, י"ט: ע"א - ע"ב).**

על עזים ובלוטים

העזים אוכלות את הבלוטים של האלון המצוי בתאווה רבה בעוד עבורנו טעמם מר ביותר. מכאן משמותיו "בלוט העז" (בלוט מעז, بلوط معزا; בלוט אל ענזה, بلوط العنزة) או "בלוט העזים" (בלוט מעזאני, بلوط معزاوي). זאת להבדיל מאלון התבור שבלוטיו אכילים ומכונה, בהתאם, "אלון האנשים" (בלוט אל נאס, بلوط الناس). בסתיו העזים להוטות במיוחד אחר הבלוטים הבשלים של האלון המצוי ומאבדות שליטה על עצמן ולעתים קשה לרועים להנהיגן.

מכאן הפתגם "כמו שהעז תמות ככה רוצה את הבלוטי" (מית'ל אל עֲנִיָּה בְּתִמּוֹת וְעִנְיָה בַּל בְּלוֹט, מִתְּלַל הָעֲנִיָּה בְּתִמּוֹת וְעִנְיָה בַּל בְּלוֹט). משמעות הפתגם היא שהעז חושקת בבלוטים עד הרגע האחרון בחייה – כלומר היא חפצה בבלוטים אפילו שהיא גוססת. משתמשים בפתגם זה, למשל, כאשר שכיב מרע עדיין להוט אחר מה שהוא אוהב או זקן תשוש הנותן עינו בעלמת חן. לעומת זאת אם העז מרבה באכילת בלוטים היא עשויה ללקות בשלשול ובכאבי בטן. אומר הפתגם "עז אכלה בלוט ופגעה בעצמה" (עֲנִיָּה אֲכָלָת בְּלוֹט מָא צִרְת אֵלָא נִפְסָהָ, עֲנִיָּה אֲכָלָת בְּלוֹט מָא צִרְת אֵלָא נִפְסָהָ) והלקח הוא בדיוק במובן של "דַּבֵּשׁ מִצֶּאֱתָ אֶכְלָל דִּינָךְ פֶּן תִּשְׁפָּעֶנָּה וְתִקְאָתוֹ" (משלי, כ"ה : ט"ז).

העז להוטה לא רק אחרי הבלוטים ובהחלט עשויה ל"כסח" את האלון בצורה קשה במיוחד בעונות הבלבול כאשר הצימוח הרענן טעים ועדיין ללא כמות רבה של חמרים דוחים. מכאן הביטוי "העז החוטבת" (עֲנִיָּה אֵל-חֲטָאב, עֲנִיָּה אֵל-חֲטָאב) לתיאור פעילותה. תגובת האלון המצוי לרעיה היא **פיתוח עלים קוצניים במיוחד בחלקים הפגיעים בעוד העלים שמעבר לטווח הנגיסה** ("גובה שן העז", כולל עמידה על שתי רגליה האחוריות) **פחות קוצניים** בעליל. קוצניות העלים מונעת, במידת מה, את כרסום העלים ועל כך ייאמר "מה שעושה העז לאלון יעשה האלון לעז" (אֵלִי בְּתַעֲמִלוּ אֶלְעִנְיָה בְּלִבְלוֹט בְּעִמְלוּ בְּגִלְדָּהָ, אֵלִי בְּתַעֲמִלוּ אֶלְעִנְיָה בְּלִבְלוֹט בְּעִמְלוּ בְּגִלְדָּהָ) כלומר, "מה שעושה העז לאלון (הוא) יעשה לעורה".

על אכילת הבלוטים

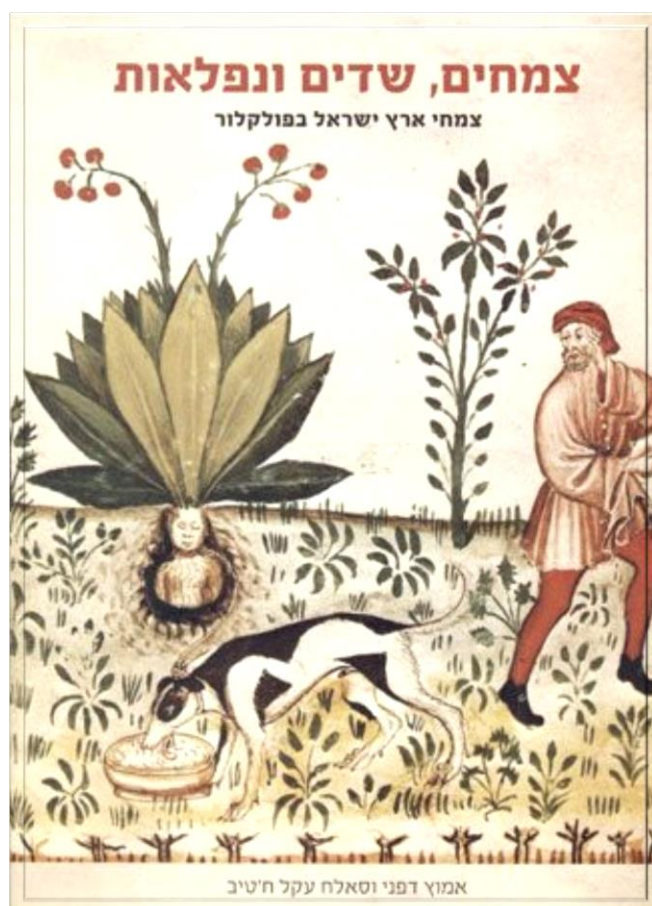
בלוטי האלון המצוי מרים במיוחד ואינם אכילים בעוד בלוטי אלון תבור ראויים למאכל לאחר בישול או קלייה. לפי אורי אליאב הפלאחים אוכלים את הבלוטים לאחר הגשם הראשון. הגשם מפיג את הטעם המר ואז הם ראויים למאכל. הבלוטים נאספו למאכל במיוחד שנות רעב אך גם בימים רגילים ונהגו להכין מהם מאכל מעדנים (בלוטים קלויים וטחונים בתוספת סוכר וחמאה מותכת, "שִׁמְנָה"). **בחוף הכרמל רשמנו את הסיפור הבא:** " מספרים על שייח' ידוע שגר הרחק משבטו. יום אחד הגיעו אליו כמה רוכבים ובביתו אין עז ואין טלה להכין להם זבח כיאות. התלבט השייח' ונתכוון לשחוט את סוסתו האצילה ולכבד בה את אורחיו. ברגע האחרון הגיעה אשתו והפצירה בו להישאר עוד מספר דקות עם האורחים והשביעתה לא לגעת בסוסה. מיהרה האישה אל אלון התבור שהיה בקרבת האוהל, ניצרה אותו היטב וירד מבול של בלוטים. אספה מהן האישה, בישלה על אש, קלפה, טחנה, הוסיפה שמנה וסוכר והגישה כיבוד לאורחיה במגשים גדולים. האורחים נהנו מהכיבוד הטעים ולא ידעו מהו וחקרו את השייח' אודות המאכל והלה גילה להם במה המדובר. ריחמו האורחים על השייח' שאין לאל ידו אפילו לשחוט טלה או כבש והבטיחו לעזור לו. כל אחד מהם נתן חמישה כבשים. כדי להרחיק את השייח' מאוהלו הקימו אוהל ליד הנחל במקום המיועד לשימוש הכלל. יצא השייח' מאוהלו וניגש לברר מה אירע, בינתיים הוכנסו הכבשים לאוהלו שלו. כמה מאותם אורחים שזלזלו בשייח' שאין לו אפילו כבש לאורחים התחרטו כעת על השמועה שהפיצו אודותיו וניסו להתחמק מלבקרו בשנית. השייח' הזמין אותם לאוהלו והאכילם בזבח חמישה כבשים כיאה וכיאות".

מכירים אותך הוי בלוט

"מסופר על ערבי מקומי אחד שנסע פעם לאירופה ומכר שם בלוטים צלויים של אלון מצוי כאילו היו הם ערמונים, למרות טעמם המר להחריד. עבר שם בן הארץ שזיהה מייד במה המדובר ואמר לאותו המוכר "הוי בלוט הגיע מי שמכיר אותך" (אֲגִיאָק מִין יַעֲרָפֶק יָא בְּלוֹט, אֲגִיאָק מִין יַעֲרָפֶק יָא בְּלוֹט). נוסח אחר מספר על בן הארץ שטייל בשוק

באירופה ונתקל ופוגש חבר. אמר החבר המקומי לפלשתינאי "אתם שולחים לנו פירות יפים ומתוקים כמו תאנים וענבים ולאחרונה נתקלתי ב"ערמון שאמיי" (ערמון דמשקאי) והוא מר ביותר. תוך כדי הליכה יחדיו בשוק נתקלו השניים באדם מאחורי דוכן עליו ניצבת ערימה של בלוטים והוא קורא בקולי קולות "ערמון דמשקאי" בעודו מוכר בלוטים קלויים של אלון מצוי במקום ערמונים. אז אמר לו הפלשתינאי "הוי בלוט הגיע מי שמכיר אותך!". משתמשים בפתגם זה כאשר רוצים לומר למישהו המנסה לרמות או להעמיד פנים "מכירים אותך, אותנו כבר לא תוליך שולל". ביישוב הבדווי טאבאש שליד טבעון נאמר לנו אודות בלוטי אלון התבור: "אלה הם הערמונים שלנו". המחבר השני של ספר (בן מעיאר) זוכר אישית שאכלו בילדותו הרבה בלוטים של אלון התבור והם היו טעימים.

מתוך: אמוץ דפני וסאלח עקל ח'טיב (2017) צמחים, שדים ונפלאות. עולם חדש. תל אביב.

פינת הבול מאת יעקב וידס

רבים מאיתנו שמדריכים בשכונת הבוכרים בירושלים בוודאי עוצרים ליד בית הכנסת של עדת היזדים ואומרים כמה מילים על המקום שבו נהג הרב עובדיה יוסף, במשך עשרות שנים, להעביר את השיעור השבועי שלו שעור אשר הועבר גם בשידור רדיו וטלביזיה לחסידיו.

בכניסה לחצר המבנה שער מכובד הנושא את הכתובת :

זה השער ל-ה' צדיקים יבואו בו

בית הכנסת תפארת ירושלים לעדת היזדים

וישיבת אור שרגא

הבול המופיע בראש העמוד נקרא : **הרב המקובל מולא אור שרגא**

הבול הונפק בשנת 1999 ומי שהציע אותו היה משה קצב, אז, שר התיירות בממשלת בנימין נתניהו. את ההצעה הגיש לשרת התקשורת, לימור לבנת. משה קצב שימש אז גם כיו"ר ועדת שרים לטקסים וסמלים. במאמר מוסגר אוסיף כי על פי התקנות "רשות הדואר, דרכי השירות הבולאי" **ועדת התכנון הבין-משרדית היא זו שמאשרת את תוכנית ההנפקה השנתית.** הבול הגיע לשולחן השירות הבולאי הוגש לוועדה הבינמשרדית שאשרה את הכללתו בתוכנית ההנפקה לשנת 1999. כך שהבול הזה עבר את כל הועדות והאישורים הנדרשים וגם היה נכון וראוי מבחינת הנושא שלו. במהלך כהונתו בממשלה ובכנסת העלה 4 הצעות לבולים חדשים, מתוכם אני זוכר : "רציפות הישוב היהודי בארץ ישראל", "רבקה גובר – אם הבנים" ו"מולא אור שרגא".

משה קצב היה אספן בולים נלהב. באותן שנים נערכה תוכנית. איני זוכר אם היתה זו תוכנית בטלביזיה או במדיה אחרת. בתוכנית זו נשאלו שרים במה הם עוסקים בשעות הפנאי שלהם. שני

שרים : משה קצב ויצחק לוי אמרו שהם אספני בולים ואת שעות הפנאי שלהם הם מקדישים לנושא זה. אגב, קשה להאמין כמה ידוענים היו "מכורים לנושא זה" ולא נתנו לזה פומבי.

את טקס ההשקה של הבול ערכנו בבית הכנסת של היזידים בשכונת הבוכרים בירושלים.

הרב מולא אור שרגא

ראשית יש לבטא את שמו אור שרגא שפירושו אור קטן. מעט מאוד ידוע על הרב שחי בשלהי המאה ה-18 בעיר יזד שבפרס. שתי אגרות נותרו ממנו : אחת משנת תקמ"ב (1782) ובה פנייה ליהודי משהד לסייע לשד"ר חכם אליהו מהעיר חברון והשנייה נכתבה בשנת תקמ"ג (1783), גם היא ליהודי משהד. באגרת בקשה לאלץ יהודי בשם יצחק בן יהודה כהן לדאוג לפרנסת אשתו שננטשה ללא עזרה.

הרב אור שרגא נפטר בכ"ח מרחשוון התקנ"ד (3 בנובמבר 1793) ונקבר במערה שבבית הקברות היהודי בעיר. קברו הפך למקום עלייה לרגל ליהודים ולגויים.

תאור הבול

בהעדר דיוקן או מוצג ויזואלי אחר שיתן ביטוי לזכרו של הרב, נלקח מוטיב מהספרות היהודית-פרסית העתיקה. העתק שנעשה, על פי ההערכה בשנת 1686, מכתב יד של המשורר שאהין שחי במאה ה-14, מתאר את מלחמת בני ישראל בעמלק כאשר משה, אהרון וחור, צופים במתרחש מהפינה הימנית למעלה. בראש העמוד מילותיו של שיר כתוב בפרסית אבל באותיות עבריות. מילות השיר הן :

כדי שאת ידיו של הנביא על האבנים / נשים משני הצדדים, הוי הזקן המלומד

כאשר שמע חור מאהרן, מיד / יצא הביא כמה אבנים חזקות את (הידיים) בשני כיוונים העלה משה / המכובד (חור) סידר את האבנים בטיט

כאשר חור ערך את האבנים זו על זו / אזי, חור ואהרן משמאל ומימין

למרות שהרבה לא ידוע על הרב אור שרגא, נותרו לא מעט אגדות הקשורות בשמו. אביא לכאן שתיים מתוך אגדות אלו.

המסורות מספרת על פגישתו של הרב עם השאה¹⁵:

באחד הימים הגיע השאה ופמלייתו אל העיר יזד. בשבתו בארמון־הקיץ שלו הפתיעהו מראה נפלא בדמות אור שנתגלה לעיניו מאחד הבתים, וראשו מגיע השמימה, ויפלא ממנו הדבר. התחפש השאה והחיש את צעדיו לקראת עמוד־האש עד שבא אל מושב היהודים, אל ביתו של מולא אור שרגא, וידפוק בדלת. כשיצא אליו המולא, וירתע השאה לאחור מאימת עמוד־האור שהתרומם מקודקודו של החכם, ולא ידע את רוחו. ראה החכם את מבוכתו של האורח, הזמינו אל תוך ביתו וישקוהו. למחרת היום שלח השאה להביא את החכם אליו בעגלת־מלכות, ויושיבהו בסמוך לכסא המלך, לעיני השרים העומדים לפניו, ובין כה וכה דיבר אליו רכות כאל אחד מרמי המעלה ואף פסק לתת לו קצבה חודשית מאוצר הממלכה לכל ימי חייו, ולא־ות־כבוד העניק לו גלימת מלכות (כלעת), כאחד מבאי בית המלך החשובים. ואולם הרב העניו לא מלאו לבו להתעטף בגלימת המלכות המפוארת, פן יחשדוהו ברום לבב, וקיצץ את שרוליה. פגשו אחד משרי השאה, ובראותו את גלימת המלכות הפגומה, גער במולא אור שרגא והרים את ידו לסטור לו על לחיו. יבשה ידו של השר ולא יכול היה להשיבה לאיתנה, וכל מאמצי הרופאים לא הועילו. ציוה השאה להביא לפניו את מולא אור שרגא והפציר בו לחוס על השר, שיידו תשוב לאיתנה. ניגש החכם אל השר, לחש תפילה קצרה והעביר את ידו על חלקת זרועו, ושבה ידו ותהי כבראשונה. העניק המלך למולא אור שרגא גלימת מלכות שניה ללבשה בשבתות ובימים טובים.

גדולתו בעיני המוסלמים

מוסלמי מאנשי יזד בשם חאג' חסן עלה לרגל למכה. הפליג בדרכו באחת האוניות המובילות את עולי הרגל למקום. הים סער והאוניה חישבה להישבר. זעקו הנוסעים וקראו איש לאלוהיו, זה למוחמד וזה לעלי, זה לחסן וזה לחוסין, ואין קול ואין עונה. הרים חאג' חסן את קולו ואמר: "אלוהי אור שרגא עננר". ויהי אך הזכיר חאג' חסן את שם החכם, והים עמד מזעפו. מאז הדליק חאג' חסן מדי שנה נר שמן על קברו של מולא אור שרגא²⁶.

לאחר שהבול הונפק הייתה לי הזדמנות לקרוא גרסה מעט שונה אבל הרבה יותר עשירה של האגדה השנייה המסופרת כאן. על פי הגרסה שקראתי ולצערי לא מצאתי לה עקבות, היה זה בליל הסדר כאשר הרב לפתע השתתק מול כל המסובים, שקע בתוך עצמו ואשרת מוזרה נבטה מעיניו. כאשר אותו חאג' חסן חזר ליזד, הוא בא להודות לרב על הצלתו והסתבר שהיה זה בדיוק בזמן שהתקיים ליל הסדר בביתו של הרב.

אומנם ציור הבול אינו מביא לידי ביטוי את זכרו של מולא אור-שרגא אבל מצד שני החומרים המרכיבים אותו פותחים בפנינו צוער דרכו אפשר להציץ על תולדותיה של קהילת יהודי יזד, קהילת יהודי משהד והתרבות הספרותית העשירה של קהילות אלו.

מקורות ולהרחבת המידע:

<https://tablet.otzar.org/book/book.php?book=84973&pagenum=29>

<http://israelphilately.org.il/he/catalog/articles/843/%D7%94%D7%A8%D7%91%20%D7%A9%D7%A8%D7%92%D7%90%20%D7%90%D7%95%D7%A8>

יעקב וידס
מורה דרך ומרצה

נייד: 052-3588860

בית: 09-9506867

פקס: 09-9571652

E-mail: yvidas@gmail.com

מטייל, הנגב קורא לך!

יואב יאיר- מורה דרך

הפעם נשימה פעמינו דרומה ונחשף למספר אתרים מוכרים ופחות, שהתחדשו שודרגו ומזמינים את המטיילים והמדריכים להוסיף עוד נדבך בהכרת הסביבה והטמון בה. סיור החשיפה תוכנן ואורגן על ידי מר דני מקסימוב מטעם המועצה האזורית בני שמעון. דני סקר בפנינו את האפשרויות השונות לטייל וליהנות במרחבי המועצה האזורית כדוגמת מפעל לסודה סטרים בסמוך לרהט, יערות להב במזרח, תיירות קבוץ חצרים, מושב נבטים של עולי קוצ'ין, מרכז גיו אלון, חוות שבדרון, לינה כפרית בקבוץ כרמים. המגמה לעתיד היא לפתח את התיירות הביתית דוגמת אומנים, מספרי ספורים תוך שילובם של יישובי הבדואים שהם גם תיירים במרחב המועצה.

תחנתנו הראשונה הייתה אתר מחזור דודאים

[/https://www.dudaim.org.il](https://www.dudaim.org.il)

התקבלנו בחמימות על ידי המדריכה תמר אדמתי, נכנסו לחצר של מרכז המבקרים הקטן באתר ושמענו את משאיות האשפה נשקלות חולפות ובאות, וברקע מצפון אתר הטמנה ענק אליו המשאיות פורקות את האשפה. מעל האתר חגות להם בשלווה עופות שונים, חסידות, זרזירים ודיות רבות במעופם המחזורי. נצמיד משקפת לעיניים ונצפה במערכת המשומנת של ההטמנה ובעופות חגות הלך וחזור שלהם זה אתר מזין ומשובח.

באתר מרכז מבקרים לחינוך סביבתי בנושאי פסולת ומחזור הקולט קהלים שונים. ההדרכות באתר לקבוצות ובתיאום מראש וכוללות ביקור בכיתת ההדרכה וכן סיור רכוב באתר. הביקור באתר כרוך בעלות סמלית.

מדינת ישראל מייצרת כיום כ-5.4 מיליון טון פסולת עירונית ומסחרית. כמות האשפה מידי שנה גדלה ב-1.8 אחוז, כאשר כל תושב מייצר כ-1.7 ק"ג אשפה ליום. מתוך כלל הפסולת המיוצרת בארץ, כ-80 אחוז מהפסולת המוצקה מועברת להטמנה ו-20 אחוז הנותרים מועברת למחזור.

אתר דודאים שוכן בנגב ומטפל באשפה ובמחזור של תושבי הנגב בתחומי המועצה האזורית בני שמעון. ממוקם צפונית מערבית לבאר שבע. שטחו של האתר כ-1200 דונם. קולט מידי שנה כמיליון טון פסולת. כל יום האתר קולט כ-4000 טון פסולת מתוכה כ-2000 טון פסולת מעורבת, וזאת בכ-400-350 משאיות ביום. האתר משרת את כל הרשויות בדרום ומועצות אזוריות וכו, לאתר מגיעים כל סוגי הפסולת הביתית כ-32 אחוז, פסולת בית מופרדת רטובה ויבשה כ-25 אחוז, פסולת בניין כ-20 אחוז, ופסולת תעשייתית יבשה לא מזוהמת גזם וכו

ההטמנה מתבצעת בתאי הטמנה גדולים, ומידי שנה מכינים תא חדש לקליטת הפסולת. עם הגעת הפסולת לגובה מכסימלי הוא מכוסה ונאטם. בתא ההטמנה טרקטור צהוב במשקל 35 טון {קומפקטור} על מנת להגיע לדחיסה מרבית של האשפה. בסוף היום השטח מכוסה באדמה במטרה לצמצם את הגעת הציפורים והתפשטות הריחות.

בכל תא הטמנה מונחים צינורות לאיסוף תשטיפים-מיץ של האשפה. התשטיפים מתנקזים לתוך צינורות וזורמים לתוך בריכה סמוכה בקיבולת של כ-20.000 קוב מים בעומק 2-3 מטר. המים בבריכה מזוהמים עם מתכות כבדות. בבריכה חמצניות שתפקידן לערבל את המים ולהזרים חמצן ובכך להגביר את האוורור.

אחד התוצרים של האשפה שעוברת תהליכי פירוק ותסיסה בתנאים אנארוביים ללא אוויר הוא גז המתאן {המטמנות}. גז המתאן הוא דליק, מנוצל כמקור אנרגיה להפקת חשמל. הגז זורם אחרי תהליך ייבוש לתוך גנרטורים אשר מניעים טורבינה המייצרת חשמל. החשמל מועלה לרשת החשמל הארצית ונמכר לקיבוצי הסביבה במחיר מוזל. כיום מפיקים בתחנת הכוח עד 2 מגה וואט לשעה.

באתר דודאים קיים מתקן קומפוסט שהוקם בשנת 2014, למתקן מגיעים כ-200-150 טון פסולת רטובה/יבש המהווה כ-10 אחוז מהפסולת המגיעה מידי יום לאתר. במתקן מבוצע מיון של הפרדה של חומר אורגני שיעבור תהליך קומפוסטציה {יצירת דשן}, ובנוסף, מוצרים יבשים ברי מחזור. לאחר המיון של החומר האורגני, החומר מועמס על ידי שופל לאחד מ-7 התאים המבוטנים. הערמות יכולו ביריעות בטומניות תוך החדרת אוויר על ידי מפוחים ממערכת פתחים בתחתית התאים. שלב זה ימשך כ-6 שבועות בטמפרטורה מקסימלית של 80 מעלות, ובכך אורגניזמים תרמופילים {אוהבי חום} מפרקים את החומר האורגני. בסוף השלב הזה הפסולת עוברת לשלב הבשלה באוויר הפתוח למשך 4 שבועות נוספים. הקומפוסט עובר תהליך ניפוי נוסף עם מסננת עדינה ונערם לקראת שיווקו לחקלאי הדרום לכרמים מטעים ועוד.

ציפורים באתר

הציפורים מנצלות את שפע המזון שבמטמנה. קיימת עלייה בכמות הציפורים באתר בעיקר בחודשי החורף. מדינת ישראל מהווה נתיב מרכזי לנדידת הציפורים בן אירופה, אסיה ואפריקה. בעלי הכנף האופייניים באתר דודאים הם בעקר דיות שחורות, זרזירים וחסידות. נעשים מחקרים לחקור את תנועת הדיות מחשש התנגשות הציפורים בכלי הטיס של שדה תימן ובסיס חיל האוויר חצרים.

מפעל מיון ומחזור חדש

בתחילת 2021 יחל לפעול מפעל מיון ומחזור חדשני באתר דודאים, בימים אלה המפעל נבנה.

המפעל החדש ימייך את כלל הפסולת האורגנית שתגיע לדודאים לפי סוגים : סוגים שונים של פלסטיק, אריזות, קופסאות שימורים, קרטון וכו'. שאריות המיון שלא ניתנות למחזור יועברו להטמנה ותוצרי מחזור ישלחו למפעלי מחזור בארץ ובעולם. פעילות מפעל המיון החדש צפוי להקטין את כמויות ההטמנה ולהגדיל את כמויות המחזור באופן משמעותי. כך שכמויות החומר האורגני הממוחזר לקומפוסט צפוי לגדול פי 10 מהכמויות שיש כיום.

המפעל החדש ימייך את כלל הפסולת האורגנית שתגיע לדודאים לפי סוגים : סוגים שונים של פלסטיק, אריזות, קופסאות שימורים, קרטון וכו'. שאריות המיון שלא ניתנות למחזור יועברו להטמנה ותוצרי מחזור ישלחו למפעלי מחזור בארץ ובעולם. פעילות מפעל המיון החדש צפוי להקטין את כמויות ההטמנה ולהגדיל את כמויות המחזור באופן משמעותי. כך שכמויות החומר האורגני הממוחזר לקומפוסט צפוי לגדול פי 10 מהכמויות שיש כיום.

תיירות בקבוץ חצרים ענף החוהבה

נמשיך את סיורינו לקבוץ חצרים, בדרכינו לקבוץ נסענו על דרך הפסלים,

ולמרגלות פסל הציפ-דג {צפור-דג} פסלה של דינה מרחב מעין הוד, צפינו במרחבי שדות

החוהבה שורות סדורות ירוקות השולטים באזור. מפה רואים מהפכה בחקלאות ייחודית פורצת דרך בנגב. ענף גידולי החוהבה הוא אחד הענפים המובילים ביותר בכלכלת הקבוץ ובעל פוטנציאל עסקי מתרחב. פגשנו את ליאור מרק המדריך מטעם תיירות קבוץ חצרים. הוא סקר בפנינו את ענפי התיירות בקבוץ, תוך דגש לענף החוהבה וחברת נטפים העולמית. אז בכל זאת שאלנו מה המיוחד בחוהבה?

ליאור הסביר במרץ ובהתלהבות ששיח

החוהבה {שם מדעי: Simmondsia

chinensis; שם עממי: Jojoba} מוצא

במדבריות סונורה ומוהאבי בדרום קליפורניה, אריזונה ואזורי מקסיקו השכנים להן. גובהו של השיח מגיע לגובה 4-5 מטרים עם עלווה צפופה. הפרי הוא דמות בלוט באורך 1-2 ס"מ ומכיל זרע קשה חום כהה ללא טעם וריח שממנו מפיקים את השמנים הקוסמטיים המבוקשים בתעשיית הקוסמטיקה העולמית. את החוהבה מגדלים להפקת השמן {שמן החוהבה} מזרעיה. ייחודו של השמן שיש בו שרשרות ישרות וארוכות יותר {c40-c60} של אסטר ללא טריגליצרידים, מה שהופך אותו יותר בתכונותיו הדומה ביותר לשומן עור האדם,

הצמחים הראשונים הובאו לישראל למכון מחקר הנגב בשנת 1961. מאמצי המחקר במהלך 25 שנה הובילו לפתוח זנים, כשקבוץ חצרים הוא המגדל והיצרן הגדול ביותר בישראל. בשטחי קבוץ חצרים שבנגב מצויים כ-3500 דונם שטחי חוהבה המושקים בטפטפות תוך ניצול שימוש במי שפכים ועוד 7500 דונם נוספים של חקלאים המגדלים עבור הקבוץ. ישראל נמצאת במקום השלישי בהפקת יבולי החוהבה אחרי ארה"ב וארגנטינה. שמן חוהבה מופק מגרעיני הצמח בכבישה קרה. ערכו של שמן חוהבה גבוה פי ארבעה מזה של שמן זית ולכן זכה לכינוי "זהבה הנוזלי". והוא מבוקש בעולם {יפן היא הצורכת הגדולה בעולם של מוצרי קוסמטיקה ובעקבותיה גם סין והודו} בדגש לחברות קוסמטיקה מובילות בעולם כדי לשלבו לתכשירים קוסמטיים שונים. מהשמן מייצאים 99 אחוז לחו"ל כיום חוהבה נטפים שולטת על 33 אחוז מהחוהבה העולמית.

ובנוסף, בצמוד לשדות החוחובה, נטועים חלקות ניסוי של עצי ארגן דוקרניים שהובאו ממרוקו בשיתוף עם ממשלת מרוקו. הארגן הוא השמן הקוסמטי היקר בעולם. הארגן אוקלם לאדמה מליחה. השמן נמצא בפרי והפוטנציאל לענף הקוסמטיקה הוא ענק.

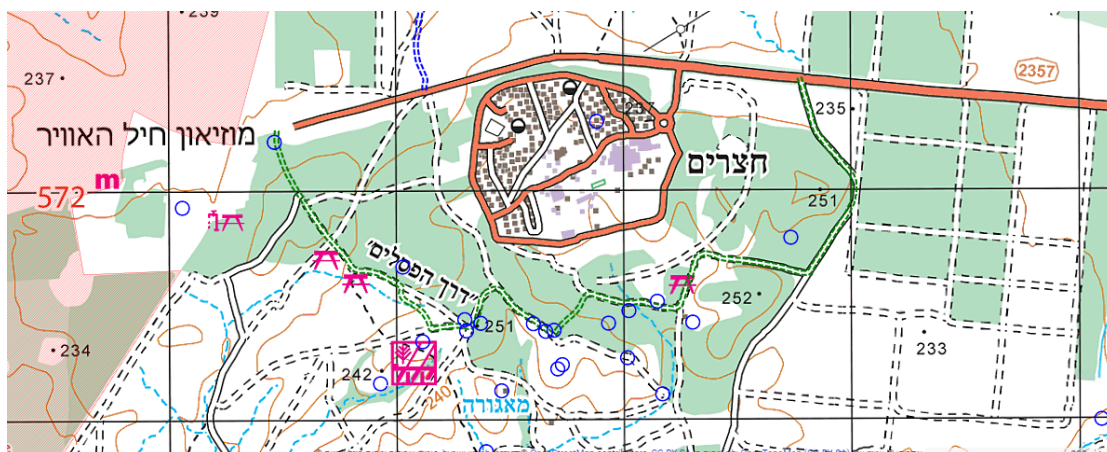
דרך הפסלים

דרך הפסלים מיוזם של קק"ל וקבוץ חצרים, אורכה כ-6.5 ק"מ והמסתיימת במוזיאון חיל האוויר. לאורכה נטועים במרווחים 39 פסלים של אומנים מהארץ והעולם. יוזמי הדרך הפסלים הם חברי הקבוץ מרגה וישראל פישטיין. בתחילת המסלול נצפה בפסלה של דינה מרחב מעין הוד בשם ציפ-דג, מעין צפור גדולה המרגישה במעופה את הרוח ומאידך אוחת בדג. בהמשך יצירה נוספת בדמות פסנתר סמל דרך הפסלים, יצירתו של האומן אברהם שלבי חבר קבוץ שריד המתאר את יצירתו: "הפסנתר סמן תרבות של העולם המערבי וגם מוזיקה שממית"

בקבוץ מרכז מבקרים חדש וייחודי, כחלק מענף התיירות בקבוץ הכולל גם שרותי הסעדה. היתרון הגאוגרפי של קבוץ חצרים ובאפשרות לשלב סיור בדרך הפסלים, בקור במרכז המבקרים בקבוץ שבו ניתן לראות סרטים,

תמונה – מרק מתיירות חצרים

ולקבל הסברים על ענף החוחובה וחברת נטפים העולמית. ניתן לערוך קניות בחנות המפעל למוצרי קוסמטיקה לשמן ובנוסף לצפות בסרטון על הפקת שמן החוחובה לבסוף לשלב בקור במוזיאון חיל האוויר הסמוך. {ליאור 0523226603}

מכאן נמשיך מזרחה לתחנתנו הבאה מושב נבטים למוזיאון יהדות עולי קוצין

גשנו את מירה שהדריכה אותנו בחן במספר אתרים משמעותיים במושב. הראשון מוזיאון מורשת יהדות קוצין והשני בית הכנסת **מירה - 0543170051**

הקהילה היהודית במדינת קראלה בדרום מערב הודו מנתה כ-3000 נפש בלבד. הקהילה שמרה על צביונה הדתי והחברתי למרות לחצים גדולים מצד הנוצרים לנצרות. היהודים התרכזו בעיקר בערי הנמל לאורך נתיבי המים שקישרו בן מרכזי המסחר השונים. רובם עסקו במחסר וחלקם

בחקלאות. מועד הגעתם של ראשוני היהודים לדרום מערב הודו לאזור מאלאבר אינו ידוע, לפי המסורות אחדות הגיעו היהודים בתקופת שלמה המלך. מסורות אחרות מחזיקות בדעה שהם הגיעו בתקופה הרומית. בית הכנסת בהודו היוו מרכז דתי רוחני וחברתי שסביבו התרכזו חיי הקהילה. {ראה דוגמא במוזיאון ישראל} אמור, 'קוצינים' הוא כינויים של קהילות יהודיות מהערים קוצין וארנקולם וכפרים פארור, צ'נאמגלאם

ומאלה, ששייכות היו לממלכת קוצין ומכאן גם שמם - קוצינים. לדברי מוטי אברהם יוצא העדה, המתגורר

כיום בנבטים, מקורה של העדה מעוגן גם ביהדות תימן..

מוזיאון מורשת יהדות קוצין המוזיאון הוא תמצית חיי הקהילה מהיווסדה בהודו ועד היום. המוזיאון הוקם בשנת 1996. במוזיאון מוצגים פריטי לבוש, תשמישי קדושה, כלי בית ועוד. נעבור בתחנות השונות ובמוקדים מרכזיים שמהווים עוגן לחיי הדת והחברה של הקהילה. כגון:

תמונה – מירה אליה

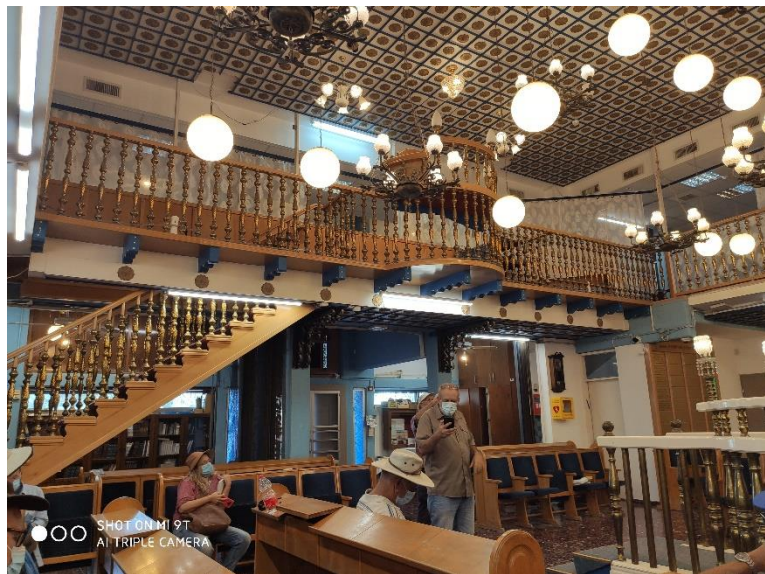
תצוגת בגדי הנשים והגברים, אופי החתונה בקהילה, משמעותו הייחודית של חג שמחת תורה, מקומו של בית הכנסת בחיי הדת והחברה בקהילה. והמטבח הקוציני.

עם עלייתם של יהודי קוצין אחרי מלחמת העצמאות בשנת 1954 פוזרו בחלקם ביישובי גבול, כפר יובל בצפון, מסילת ציון בפרוזדור ירושלים, אביעזר ותעוז בשפלת יהודה, גבעת כוח בסמוך לשוהם ובנבטים שבדרום. היו גם שהתיישבו גם בחיפה, רכסים, רמת אליהו, אשדוד ובאר שבע. אט אט הישובים התפתחו ואף נבנו שכונות הרחבה אליהם נהרו רבים.

כיום בנבטים חיים 258 משפחות כולל המשפחות מההרחבה. שטחי המושב מעובדים על ידי משקי הנגב. ברשות הישוב חווה סולרית.

בית הכנסת בישוב נבטים

מירה הובילה אותנו במרחק קצר מהמוזיאון לבית הכנסת המרכזי של העדה בנבטים שכולו פאר והדר. להביט במראה בית הכנסת מקדש מעט זו חוויה מיוחדת ומרגשת. בית הכנסת הגדול נוסד בשנת 1975 אחרי 20 שנה של תפילות בבית כנסת קטן שלא נתן מענה דתי לקהילה, מירה מדגישה שהייתה שאיפה שבית הכנסת יהיה גדול ומרווח ויהיה גם מקום מכובד לנשים. בית הכנסת הגדול של העדה עומד במושב ומוצגים בו מיטב סמליה של הקהילה שעלו אתה מקוציין דוגמת כתרי התורה, הרימונים והצמות בני מאות שנים. נתבון בארון הקודש מקורי מהעיר ארנקולם, משלב אלמנטים של שנים עשר השבטים, העיר ירושלים, עיר דוד וכו'. האומן אבי סופר עשה את מלאכת החרש והתחריטים. מעזרת הנשים ניתן להתפלל לשמוע ולראות את הנעשה בחלל בית הכנסת בזמן התפילות.

תמונה – מירה אליה

נבנה היכל התפילה בהעתק מושלם, אם כי במידות גדולות יותר לבית הכנסת הקוציני שבגולה, כאשר המאפיין הבולט שלו הוא הבימה המוצבת על גבי מרפסת בגובה האולם, בקדמת עזרת הנשים. כלומר קומה מעל לראשי המתפללים. {ניתן לראות על אותו רעיון בית כנסת בתצוגה במוזיאון ישראל} ההסבר למנהג הייחודי הזה הוא הרצון שגם הנשים שנוטלות חלק בתפילה ויוכלו לשמוע היטב את

ארון הקודש, והבימה בבחינת ארץ, הנמצאת על רצפת היכל הגברים עצמו הובאו בשלמותם מקוציין. ניתן להבחין בשישה עמודים המקיפים את הבמה עשויים מנחושת ומעוטרים בשבעת המינים, מוטיב החוזר על עצמו בחלק גדול מריהוט בית הכנסת. את המדרגות אל בימת החזן בקומה השנייה, בה גם קוראים בספר התורה, מעטרים גם כן עמודי נחושת חדשים שיוצרו זה לא מכבר. בארבע פינות האולם מוצבים ארבעה עמודים המעוטרים בציורים מרהיבים של שבעת המינים. את האוירים ביצע אמן מאיר שבת, בן העדה. לפני 13 שנה פרצו לבית הכנסת וגנבו את תשמישי הקדושה, דוגמת כתרי תורה מזהב, ארבעה כתרים מכסף, רימונים שמעל ספרי התורה והצמות שקישטו אותם ועד היום לא נמצאו... בית הכנסת הופך בשבתות חגים ומועדי ישראל למוקד מרכזי של הישוב. בטקס חנוכת המבנה המפואר, וחגיגת הכנסת ספר התורה, הוזמנו נכבדי מהארץ וביניהם גם שר האוצר המיתולוגי של מדינת ישראל פנחס ספיר, שלקה ספיר, בעיצומה של החגיגה, בליבו ונפטר במקום. לקוציינים מנהגים מיוחדים לדוגמא בשמחת תורה הוא חג ססגוני, בית הכנסת מקושת בתאורה מיוחדת ובפרחים.

ספרי התורה ותשמישי הקדושה
מובלים אחר כבוד לחופת אפריון
עשויה מקונסטרוקציה מקושטת
בפרחים ובקישוטי זהב, וכל
הקהילה משתתפת בריקודים
לכבוד חגה של התורה ברוב
שמחה פאר והדר.

תמונה – מירה אליה

בנוסף, לקוצ'ינים ייחודם בכיפות שהם נושאים על ראשיהם בדומה לבוכרים. לקוצ'ינים יש מגוון של כיפות שמייחדות את החגים. בראש השנה הכיפות בצבע לבן עם נקודות אדומות, בכפור הכפות בצבע לבן צחור, בסוכות כפה בצבע ירוק, ובשמחת תורה כפה ססגונית. שולט בבגדי העדה בחגי תשרי בבגדי לבן, כסימן שהם נטולי עוונות ובאים לתפילה ולסליחה בניקיון לפני בורא עולם כמלאכים. בחג הסוכות עוטים בכובעים ירוקים המסמלים את חג האסיף. ובנוסף, בשמחת תורה עוטים בני הקהילה בכובעים אדומים להעצמת השמחה. בבית הכנסת מתקיימים תפילות במהלך השבוע ושבת ובנוסף, מתקיימים שעורי תורה בשבת. במועדי ישראל בית הכנסת הומה מאנשים.

תחנתינו האחרונה להיום מוזיאון ג'ו אלון

המוזיאון נושא את שמו של ג'ו אלון, שהיה מפקד בסיס חצרים בדרום, מותו הינו תעלומה עד היום. ובנוסף, יש לציין שג'ו אלון היה בקשר הדוק עם הבדואים ומכאן גם הרצון לשאת את שמו במקום. התקבלנו בחמימות על ידי עודה אבו קעוד שעובד במקום מזה 29 שנים, בשיתוף עם פרידה מינץ רכזת ההדרכה. המפגש אתם התקיים במאהל בדואי משופר ומשודרג, עם ספל קפה בדואי מהביל. במאהל בן לגימה ללגימה שתף אותנו עודה באורחות החיים של הבדואים בעבר, השינויים שפוקדים את המגזר הבדואי, עם חדירת התרבות המערבית גם לאוהל הבדואי ולאורח חייו, ובדגש לבדואים הצעירים. נכנס למוזיאון לתרבות הבדואית בעולם ונחשף לתצוגה יפה ומעניינת על עולמם וחייהם של הבדואים.

תמונה – פרידה מינץ

המוזיאון מזמין את המבקרים להכיר מקרוב את התרבות והמורשת הבדואית. במוזיאון מוצגים חפצים אוטנטיים המספרים את סיפורה של ההתרבות הבדואית באזור הנגב. מדריכי המוזיאון

הבדואים יספרו את ספור מורשתה של הקהילה הבדואית, מנהגיה, אורחותיה, המבנה המשפחתי והחברתי שלה. ובנוסף, המוזיאון מבקש ליצור שיח עכשווי אודות תהליכי המעבר אותם חוותה הקהילה, כתהליך דינמי מתמשך בעשורים האחרונים. התערוכות במוזיאון מחברות את המבקר עם תקופת העבר והווה של הקהילה הבדואית דרך המוצגים.

תמונה – פרידה מינץ

במוזיאון נחשף לחיי התרבות של הבדואי בתצוגות של מנהגים ומסורת דוגמת "הפתחה" מן הקוראן, הינה פסוק שהבדואי מרבה לומר אותו בתפילות, בימי חול ואירועים חגיגיים כגון אחרי סעודת עיד אל אדיחה - חג הקורבן. כמו כן מקומו של העדר בחיי בדואים כמקור פרנסה המסורתי הכרוך בנדידה ממקום למקום, בהתאם למקורות המזון בטבע. ובנוסף, האישה בביתה וחלוקת התפקידים בן הגבר לאשה, האחראית על האוהל וסביבתו וגידול הילדים ועוד...

בסמוך למוזיאון קיים בית ספר לתלמידים מצטיינים בשם "**כוכבי המדבר**" המונה כ- 120 תלמיד. מטרת בית הספר להפוך את התלמידים למנהיגים ומצטיינים בלימודים, והכנתם לדור הבא. מעבר לאמור, ישנה פעילויות מחוץ למוזיאון דוגמת:

- ✓ סיור גששים/גששות- הגששות היא חלק מאורח חייהם של הבדואים ומצטיינים בתחום.
- ✓ סיור ביישובי הבדואים - באזור ישובים רבים של בדואים כל ישוב והמייחד אותו.
- ✓ סדנת אריגה-האריגה מלאכה מרכזית בתרבות ובמסורת הבדואית.
- ✓ סדנת תכשיטים בסגנון בדואי-הסדנה היא חלק מהמיומנויות של הבדואים, תוך שימוש בחומרים זמינים בסביבה. אומנות שעוברת מדור לדור.
- ✓ סדנת קפה- טכס הכנת הקפה והגשתו הוא חלק מהאירוח של הבדואים, ואופן הכנתו הוא מיוחד.
- ✓ במוזיאון תערוכות מתחלפות ואחת מהם בשם: "זינתוהא", קישוטיה (של האוצרת: ליאת יהודה)

בתערוכה "זינתוהא" מוצגים חפצים המייצגים את מערכת הקישוטים והתכשיטים של אשה בדואית מסורתית. החפצים שנשמרו עד כה במחסני המוזיאון מוצגים לראשונה במסגרת תערוכה זו. מערכת הקישוטים מעוררת מחשבה על תפקידה הפנים תרבותי, ועל מה שאפשר ללמוד ממנה ביחס לנשים שיצרו אותה במלאכת מחשבת וגם ענדו אותה בעצמן. אפשר ללמוד על רוח של תרבות מכל מאפיין הנוכח בחפציה. לדוגמה, סימבול רקום על אפודה או ציפה לכרית מספר סיפור אישי על חייה ומאוייה של אישה. ההכפלה של הדימוי על פני אותו החפץ מספרת את סיפורן של כל נשות השבט אליו היא שייכת. גם ליופי יש תפקיד; בחירה במנעד צבעים חם נועדה

למשוך את האיש אל האישה ובני ביתה. שיבוץ של קמעות בתוך קישוט נועד לסגולה של שמירת אהבת האיש לאישה, וגם לשמירה של בני הבית מפני עין הרע.

מלאכת הקישוט וההתקשטות נועדה לסמן את גבולות המרחב של האישה, לרכז סביבה את בני ביתה, ולהגדיר את תפקידיה המסורתיים. בשונה, מערכת של 'תכשיטים' נושאת היבט משחרר. המוהר הניתן לאישה במעמד נישואיה מעניק לה חירות הנובעת מבעלות על תכשיטיה – הם הרכוש שלה. אוסף התכשיטים יכול להוסיף ולהיצבר בשל ערכו הסנטימנטלי אך להוות גם השקעה כלכלית – האישה מצידה יכולה לממשו כ'מטבע' עובר לסוחר.

לצד התכשיטים מוצגות עבודותיה של האמנית הבדואית, תחריר אלזבידי שמציגה זווית ראייה עכשווית. היא בוחנת האם אופני ההתקשטות טומנים בחובם כליאה במרחב הביתי ובתפקיד המגדרי המסורתי או שמא שחרור הנובע מעצם הבעלות על רכוש והבחירה לממשו.

בכתבה זאת סקרתי בקצרה אתרי תיירות אחדים בנגב, שיפה לבקרם ולתאם בקורים במקום. סומך ובטוח שתהיה לכם חוויה טובה עם קבלת פנים חמימה ומרגשת.

תודה : לתמר אדמתי מאתר המחזור דודאים, לליאור מרק מתיירות קבוץ חצרים, למירה אליה ממושב נבטים, לפרידה מינץ וליאת יהודה ממרכז ג'ו אלון.

כומר יהודי ?

מדהימה הארץ שלנו כמה סיפורים היא מספקת לנו כול פעם , ובכל פעם שאתה חושב שכבר שמעת את הכול .. צץ לו סיפור חדש ומרתק העובר על כול גבולות הדמיון (ותודו שיש לנו דמיון ענק בארצנו)

אנחנו מדריכים ביפו ועוברים על פני כנסיות שונות ובכל זאת מאחרי חומות אחת מהן מסתתר סיפור מדהים מרתק המעביר אותנו שנות דור אחורה לתקופה הנוראה ביותר באירופה שעברה על העם היהודי , תקופה בה פולין הופכת להיות בית הקברות הענק ביותר בהיסטוריה האנושית . ומתוך האפר צצים ועולים להם מדי פעם סיפורים אנושיים ... והנה עוד אחד מסיפורים אלו .. הייתכן כומר יהודי ???

כדי לסבך עוד קצת את הסיפור נוסיף כי המבקר בעיירה איזביצה אשר בפולין וייכנס אל בית הקברות היהודי ייתקל במצבה עליה כתוב בגוף ראשון :

"עזבתי את בני משפחתי..

...להציל את חיי....

"שבתי אליהם..."

האם ה"מת" כותב על עצמו?

ו...אהה ... כן: אין תאריך פטירה!

ומה פירוש : "שבתי אליהם"? מי הלך? לאן הלך? מתי ובאילו נסיבות שב? :

ובכן סיפורנו מתחיל בעיירה בפולין בשם זמושץ' אשר במחוז לובלין שם נולד ב23 לאוגוסט 1931 יעקב צבי גרינר (הירש) להוריו מנדל ומרים , אח לעוד בן ושתי אחיות.

בית הכנסת בזמושץ' – צילום יואל שדה

למשפחה היה עסק של פחם ועצים והם חיו כמשפחה ממוצעת לא עשירה.

המשפחה הייתה מאוד דתית, בשבתות ובחגים הילדים הלכו עם ההורים לבית כנסת ובבית דיברו יידיש.

כילד הירש למד עברית אצל מלמד ב"חדר" והיה מעורה בהוויה היהודית.

את השפה הפולנית הוא ידע קצת, בגלל שלמד אותה מהפולנים בכפרים שאצלם שכר אביו גן עצי פרי.

בשנת 1939, השנה שבה הירש היה צריך לעלות לכיתה א', פרצה מלחמת העולם השנייה.

בזיכרוננו חרוט כפי שהוא סיפר, הרעש של מטוסי הקרב הגרמנים שהטילו פצצות על העיר. הבית של המשפחה נשרף כליל בהפצצות והמשפחה נאלצה לגור אצל קרובים. ליהודים הייתה זאת תקופה קשה בעקבות הכיבוש הגרמני של העיר.

הגרמנים כבשו את זמושץ' ב-14.9.1939.

יהודים שחזרו מכפרי הסביבה אליהם נמלטו מאימת ההפצצות, גילו כי פולנים וגרמנים בזזו את בתיהם וחנויותיהם.

ב-26.9.1939 פינו הגרמנים את העיר על פי הסכם ריבנטרופ - מולוטוב והסובייטים תפסו את מקומם. כעבור שבוע נסוגו הסובייטים והחזירו את העיר לשליטה גרמנית. במהלך הנסיגה של הסובייטים הצטרפו אליהם יהודים מזמושץ' בניהם אחיו הגדול של הירש חיים.

זמושץ' נותרה כשבוע ללא שלטון מסודר ובפרק הזמן הזה תקפו פולנים רבים את היהודים באשמת שיתוף פעולה עם הסובייטים.

עם שובם של הגרמנים ב-7.10.1939 היו בזמושץ' 4.984 יהודים.

מיד החלו חטיפות של יהודים לעבודות כפייה, מעשי ביזה והתעללות באוכלוסייה היהודית. בתחילת דצמבר 1939 הקימו הגרמנים בזמושץ' גטו פתוח ומינו יודנרט של 12 עסקני ציבור יהודים.

היודנרט היה אמור לגייס כ-600 עובדי כפייה מידי יום ולשלם מפעם לפעם דמי כופר גבוהים. המשפחה סבלה מהכיבוש הנאצי בזמושץ': רעב, מחסור והתעללות.

יעקב צבי מספר שפעם תפסו אותם הגרמנים והתחילו להכותם. הוא, ילד קטן, התחיל לבכות, והגרמני צעק עליו ואף רצה להכותו. אביו חיבק אותו וביקש מהגרמני: "זה בני אל תרביץ לו" ותוך כדי זה נתן ליעקב צבי דחיפה- שיברח הביתה. הילד הצליח לברוח, ואחרי כמה שעות חזר אביו חבול ופצוע. הוא סיפר שהגרמנים הושיבו אותם על סוסים, והתחילו להכות את הסוסים באופן שיתחילו להשתולל- וכל היהודים שעליהם נזרקו לכל עבר, נחבלו ונפצעו.

אחרי זמן מה נכנסו כל היהודים לגטו, והגברים נלקחו לעבודה. יום אחד, לפני העבודה, אמר להם האב- בדמעות בעיניו- שהוא מרגיש שהוא נפרד מהם. חיבק את כולם ויצא, ויותר לא חזר. יעקב- צבי חיכה לו, יצא לחפשו ברחובות- אך אביו נעלם.

בסתיו 1942 חוסל הגטו, והיהודים נאלצו ללכת מרחק של 21 ק"מ לאיזביצה. מי שפיגר- נורה, ומי שהלך- הוכה.

גירוש יהודי זמושץ'
למחנה ההשמדה
בלז'ץ

בנובמבר 1942 התקיימה האקציה האחרונה. כל היהודים כונסו בבית מכבי האש, אמו של הירש עם שלושת ילדיה, ניסו להתחבא במרתף תחת חנות, אבל התגלו על ידי הגרמנים, כנראה בעקבות הלשנה ונרצחו לאחר מכן בבית העלמין היהודי.

הירש הצליח להימלט לבדו מהמחבוא וברח בעזרת מקומיים שעמדו מחוץ למחבוא.

אחרי הרבה בריחות ממקום למקום- חזר לזמושץ עירו. שם כבר לא היו יהודים. הוא פגש שם ילד יהודי שהכיר מן העבר, הילד אמר לו שאם ברצונו לשרוד- חייב שתהיה לו תעודה שהוטבל לנצרות. ילד זה אף השיג עבורו תעודה, עם שם פולני: **גז'וז (גרגורי) פאבלובסקי**. הוא נשא את התעודה עמו, וזו הצילה אותו בכל פעם שחשדו בו שהוא יהודי. פחדו היה שיבדקו אם הוא נימול- אבל למזלו זה לא קרה.

בית הכנסת באיזביצה

בתחילת 1941 הוקם באיזביצה מחנה עבודה ו-1.500 עד 2.000 יהודים מזמושץ' והסביבה שולחו לשם בצורה רגלי.

הירש הצטרף אליהם וברח לאחר מכן לקצה העיירה איזביצה, שם מצא מקלט בבית פולני לזמן קצר, עקב פחד המשפחה הפולנית כי יתגלה על ידי הגרמנים.

הוא נדד בעיירה ממקום למקום אבל בסוף חזר לזמושץ'.

הוא התגנב למחנה עבודה שהיה ממוקם בעיר ושם הוא הצליח לשרוד תקופה מסויימת.

יהודי אחר הצליח להשיג לו תעודת טבילה קתולית ואת התפילות הנוצריות הוא למד מפולנים.

בכפר אחד הוא מצא עבודה כמשגיח על פרות ולבסוף הוא הגיע למשפחה פולנית שדאגה לו ואצלם הוא התחיל ללמוד לקרוא ולכתוב בפולנית.

יום אחד כאשר עבד עם הפרות של המשפחה, הפרות ברחו ואחותו של בעל הבית צעקה לעברו "יהודי" ואז הוא נאלץ לברוח.

שוב מצא מקלט והצליח לשרוד עד סוף המלחמה בעזרתם של פולנים.

עם סיום המלחמה הוא הגיע לכפר ליד העיר טומשוב- לובלסקי.

הצלב האדום הפולני הפנה אותו לבית יתומים בניהולם של נזירות נוצריות.

בבית היתומים שם חי, למד, והוטבל לנצרות עם כל הילדים בטקס מיוחד. הוא מספר שהתרגל לנצרות אך לא שכח שהוא יהודי. בבית היתומים היה לו חבר שצבי ביקש ממנו: "אם אשכח- תזכיר לי שאני יהודי".

ב1952 סיים תיכון ונכנס לסמינר תיאולוגי. היה לו קשה להתקבל- כי חשדו בו שהוא יהודי. בשלב זה- הוא עדיין לא הודה. רק לאחר שנה- התוודה בפני האב הרוחני על יהדותו, וזה חייבו לספר למנהל הסמינר. המנהל לא התרגש מכך- כי ממילא חשדו בו קודם, והסכים לקבלו- למרות יהדותו.

ב1958 סיים את לימודיו, כתב מאמר גדול על 1000 שנות נצרות וחתם עליו בשני שמותיו: הנוצרי והיהודי. אנשים קיבלו אותו כ"כהן דת- יהודי".

ב1966 פרסם מאמר על תולדות חייו ותוך כדי מחקר התברר לו סופם של יהודי זמושץ באיזביצה: אחרי הרעבה של 10 ימים בבית מכבי האש- הובלו כולם (אלה שלא מתו מרעב וצמא) ליער, חפרו בורות ונורו אל תוכם.

הוא בנה מצבה גדולה על קבר האחרים: לאמו ושתי אחיותיו שנרצחו שם, ולכל יהודי איזביצה שהיו עימם.

המאמר עשה את דרכו לבית קרובי משפחתו שהתגוררו בבת ים.

באותו יום הסיפור הגיע גם לאחיו חיים שהתגורר בחיפה וניצל מהשואה לאחר שברח לשטח בשליטת הסובייטים.

שני האחים לא ידעו על קיומו של השני וכאשר חיים קרא את המאמר הוא אמר "זה אחי".

באותן שנים הירש גם היה בקשר עם האב דניאל רופאייזן שהגיע לארץ בסוף שנות החמישים, אף הוא הוסמך לכמורה במסדר הכרמליתים.

הוא חשב על עליה לארץ ישראל ובשנת 1970 הוא עלה לארץ והתקבל על ידי האב שהיה יהודי מומר, דניאל רופאייזן.

הירש בילה זמן מה עם קרוביו ולאחר מכן הוא נענה להזמנתה של הכנסייה הקתולית לבוא ולהתגורר ביפו ולשמש כומר של הקהילה הדוברת פולנית.

מאז במשך עשרות שנים הוא מתגורר ביפו ומשרת את הקהילה דוברת הפולנית בארץ.

כאשר הוא נשאל למה היא רצה לבוא ארצה והוא ענה "המקום שלי כאן, בין היהודים, אני חשתי עמוק את הקריאה לעבוד בקרב הנוצרים החיים בארץ שלי".

ליד המצבה ליהודי העיירה ולמשפחתו הקים מצבה לעצמו- והוא מבקש להיקבר לידם אחרי מותו. היום הוא חי בישראל, משמש ככומר בעיר יפו ואומר על עצמו: "באתי מוינה כיהודי והגעתי לכאן כפולני. אני מרגיש ישראלי לכל דבר, ויהודי! ביום כיפור אני צם- כדי להיות בקשר עם עמי. יש לי נפש יהודית. בתעודת הזהות שלי אין ציון לאום!"

בעיירה איזביצה אשר בפולין מזה כמה שנים קיים שת"פ בין ארגון גרמני ותלמידים מקומיים במסגרתו מנקים את ביה"ק בחודשים ספטמבר-אוקטובר. כמו כן הוחלט להציב שלטי זיכרון ועליהם האינפורמציה על מה שהתרחש בעיר.

*אחרי הסיפור הזה אנחנו מבינים את פישרה של הכתובת על מצבתו.

בסוף אפשר לסיים בשאלה: צבי הירש גרינר – מי אתה? אתה 100% יהודי. ואתה 100% פולני. ואתה 100% נוצרי. אז מי אתה באמת?

